

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА

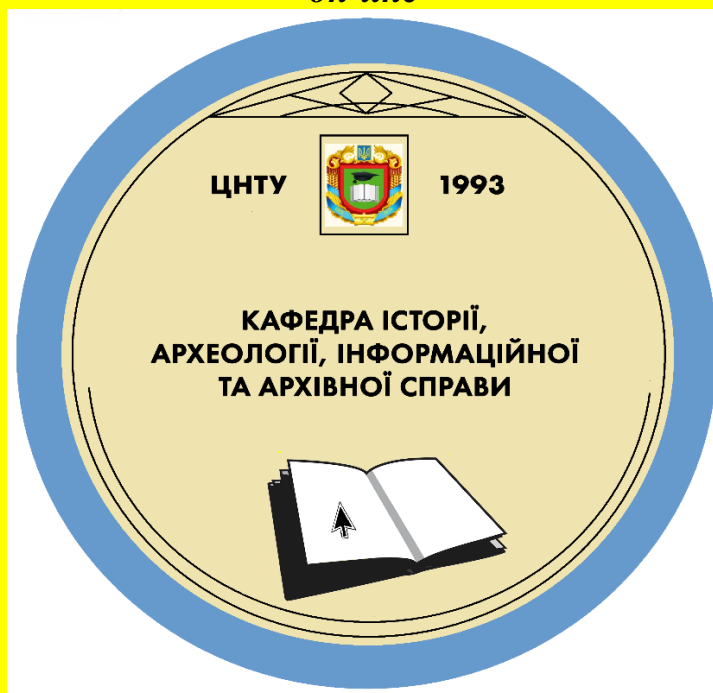

ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

КАТЕДРА UNIVERSUM:

*ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА
МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ*

on-line

ВИПУСК 7
2024

м. Кропивницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Катедра Universum:

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ, ІНФОРМАЦІЙНОЇ, АРХІВНОЇ ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ**

У збірнику публікуються науково-популярні статті з актуальних питань історичної науки, дослідження у галузі документознавства, архівознавства, соціальних комунікацій, а також філософії, педагогіки та філології.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами гуманітарних наук.

Головний редактор:

С.В. Орлик – доктор іст. наук, професор

Відповідальний секретар:

Л.В. Глебова – кандидат філол. наук, доцент

Члени редколегії:

Василь Орлик – д.і. н., проф. (Кропивницький, Україна), **Кшиштоф Філіпов** – доктор хабілітований, проф. (Білосток, Республіка Польща), **Володимир Зайченко** – д. е. н., проф. (Кропивницький, Україна), **Микола Ніколаєв** – д.і.н., проф. (Ізмаїл, Україна), **Олександр Бондаренко** – д.і.н., доц. (Кропивницький, Україна), **Сергій Кулешов** – д.і. н., проф. (Київ, Україна), **Алла Зленко** – к. і. н. доц. (Переяслав, Україна), **Вікторія Барабаш** – к. пед.н. доц. (Кропивницький, Україна), **Зоя Стежко** – к. філос. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Олена Коломієць** – к. пед. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Ольга В'юник** – к. е. н., доц. (Кропивницький, Україна), **Микола Тупчієнко** – к. і. н, доц. (Кропивницький, Україна), **Ганна Бондаренко** – ст. викл. (Кропивницький, Україна).

Рекомендовано до публікації on-line: рішення кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи ЦНТУ, протокол № 12 від 19. 06. 2024.

Адреса редакції: пр.Університетський, 8, м.Кропивницький, 25006,
Тел. 0954239599, e-mail: svitlana.orlik@gmail.com;
gleboval1980@gmail.com;
universumcntu@gmail.com

Видання «Катедра Universum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи» започатковано у 2020 році та оптимізовано відповідно до наказів Ректора ЦНТУ (№25-04 від 07.07.2020 р.; №45-04 від 05.12.2022 р.).

Електронна версія: <http://snd.kntu.kr.ua>

ЗМІСТ

Історія та археологія

Микола Ніколаєв	
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОСОПОГРАФІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МОНОГРАМ НА МОНЕТАХ ОЛЬВИ ІV–І СТ. ДО Р. Х.....	5
Світлана Орлик	
ПОСИЛЕННЯ МАЙНОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	11
Олена Коломієць	
СТУДЕНТСТВО В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	17
Владислав Ковтун	
БОРОТЬБА З ТЕРОРИЗМОМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	21

Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Вікторія Барабаш	
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	27
Людмила Глебова	
ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	32
Дубровська Анна	
ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: КОНСТРУЮВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО СВІТУ ЧИ ВТЕЧА ВІД РЕАЛЬНОСТІ.....	36
Наталя Соцька	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «SAVE THE CHILDREN».....	38

Філософія, педагогіка, філологія

Марина Ліпатова	
РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	42
Зоя Стежко	
СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГРЕСУ.....	46

ІСТОРИЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 930.271

Микола НІКОЛАЄВ,
д.і.н., доцент кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОСОПОГРАФІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МОНОГРАМ НА МОНЕТАХ ОЛЬВІЇ IV–I СТ. ДО Р. Х.

***Анотація.** У практичних дослідженнях монетного матеріалу, які ґрунтуються на відновленому літочисленні Ольвії, відчувається необхідність підвищення надійності розвідок та їхнього теоретичного обґрунтування. Розглянуто один із напрямів удосконалення методики, побудований на тезі: на деякому вузькому хронологічному відрізку група магістратських імен, реконструйованих реальними історичними особами, має відповідати будь-якій одній нумізматичній групі (підгрупі, типу тощо).*

***Ключові слова:** Ольвія, цифрова нумізматика, цифрова просопографія, цифрова історія, монограми, інтерпретація.*

Постановка проблеми. Завдяки відновленню епонімного літочислення пізньокласичної-елліністичної Ольвії (синхронізація епонімного каталогу *IOSPE I² 201*), у дослідженнях монетних скорочень (монограм) вперше була застосована просопографія; це дало змогу ототожнювати монетні легенди з іменами реальних історичних осіб, які у суміжні роки виконували посади епонімів, агораномів тощо. Безумовно, просопографічні студії є значним кроком уперед стосовно позбавлених історичного контексту традиційних ономастичних розвідок, що оперують виключно підрахунком кількості абстрактних імен на визначеній території. Водночас наразі відсутній усталений досвід просопографічних досліджень; відчувається настійна необхідність як теоретичного обґрунтування, так і вдосконалення методики просопографічної та хронологічної інтерпретації монетних монограм (та/або скорочень).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках просопографічної методики були отримані матеріали про наявність лобіювання батьком свого сина, зокрема, на посаді монетного магістрату (фактично, традиція успадкування професійної діяльності), найважливіша традиція успадкування монетних скорочень (монограм) від діда до онука (яка у сутності є відображенням у нумізматиці фундаментальної традиції античного світу з успадкування родових імен), традиція поступового спрощення монетних скорочень (монограм). До того ж виявлені випадки, коли особа, виконавши посаду монетного магістрату, не була епонімом; згодом син цієї особи

виконував і епонімну і магістратську посаду; це надає можливості для інтерпретації. Прикладом може слугувати диферент Ϝ на «борисфені» № 4 орієнтовно 328 р. до Р.Х. (Карышковский, 1988: 88; Ніколаєв, 2022). Цей диферент через поступове подолання низки альтернативних варіантів наразі ототожнюється з особою на ім'я Πολύξενος τοῦ δεῖνος з другорядного, але впливового роду Поликсенів; *реконструкція імені Поликсена у диференті Ϝ стала можливою, зокрема, завдяки виконанню епонімії у 309 р. до Р.Х. його сином на ім'я Ἀθήναιος Πολυξένου*. Афеней Поликсенів, також залишив диферент Ϙ на «борисфені» №15 орієнтовно 307 р. до Р.Х. Аналогічні матеріали щодо тлумачення монограми Ϟ на дрібних монетках 330–325 рр. до Р.Х. (Stolba, 2015) ім'ям Геродор (Ἡρόδωρος τοῦ δεῖνος) – батькові епонімів 302 та 301 рр. до Р. Х., відповідно, Теодекта Геродорова (Θεοδέκτης Ἡροδώρου) та Ленея Геродорова (Λήναιος Ἡροδώρου), – читач може знайти в монографії (Ніколаєв, 2022: 52). Ще один приклад – керамічна черепиця, каблучка та монети орієнтовно 330 р. до Р.Х. зі скороченням ΜΟΣΧ(Ο) відображають особу магістрату на ім'я Μόσχος τοῦ δεῖνος, який є батьком епоніма 300 р. до Р.Х. на ім'я Ἀθηνόδωρος Μόσχου (Ніколаєв, 2019; Ніколаєв, 2022). Унікальним випадком безспірної інтерпретації теоніма, представленого лише однією літерою *альфа* на аверсі монети, як позначку «року Аполлона» – 105 р. до Р.Х.– слід вважати матеріали, представлені в статті В. Орлика (Орлик, 2021).

Згодом були отримані теоретично передбачувані матеріали щодо належності до найбільш заможних верств населення монетних магістратів-емітентів золотих та срібних монет; з іншого боку, об'єднання у групу магістратів-емітентів мідних монет, як правило, є свідченням їхнього середнього достатку тощо (Ніколаєв, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження Практична методика просопографічної інтерпретації монетних скорочень (монограм) на початковій стадії застосування передбачала просте порівняння легенд монет, які відносилися нумізматами до якогось хронологічного діапазону з відповідною хронологічною ділянкою епонімного каталогу¹. Так, впадає в очі надвисока кореляція між ділянкою епонімного каталогу 309–303 рр. до Р.Х. та диферентами другої групи «борисфенів», які за П. Карышковським (Карышковский, 1988) датуються останніми роками IV ст. до Р.Х.: Ϙ – Ἀθήναιος Πολυξένου, епонім 309 р. до Р.Х., Ϟ – Ἰκέσιος Παντακλέους, епонім 306 р. до Р.Х., ϙ – Ἀρίστων Ἀριστοκράτους, епонім 305 р. до Р.Х., Ϛ – Νικόστρατος Νικокλέους, епонім 304 р. до Р.Х., ϛ – Φιλόμηλος Διονυσίου, епонім 303 р. до Р.Х. Звертаємо увагу читача на те, що у цьому випадку *надійність просопографічної інтерпретації є високою унаслідок належності монет переважно до осіб, що у суміжні роки виконували епонімну посаду*²,

¹ Зазвичай, монети у відомих каталогах (Анохин, 1989; Анохин, 2011; Нечитайло, 2000) надаються в абетковому порядку їхніх скорочень, за винятком «борисфенів».

² Нещодавно ми показали, що «борисфен» другої групи з диферентом Ϟ не існував. Відповідно, залишається лише один диферент другої групи, якій поки що не піддається інтерпретації: ϙ .

також важливо, що епоніми, які були магістратами, охоплюють відносно вузький хронологічний діапазон³. Але, якщо подивитися на таку інтерпретацію з іншого боку, тобто, не з позицій просопографії та хронології, а виключно нумізматики, можливо стверджувати, що «борисфени», належні до групи 2 (за П. Каришковським), концентруються у вузькому хронологічному діапазоні 309–303 рр. до Р.Х.

Якщо розглянути з позицій нумізматики аналогічну просопографічну та хронологічну інформацію щодо групи 1 «борисфенів» (Николаєв, 2022), також можливо стверджувати, що «борисфени», належні до групи 1 (за П. Каришковським) концентруються у вузькому хронологічному діапазоні 330–319 рр. до Р.Х. Надійність такої тези, знов таки, забезпечена тим, що переважна більшість магістратів групи 1 виконувало у суміжні роки епонімну посаду.

Перейдемо до матеріалів щодо класифікації першої серії карбованої міді, яка виконувалися П. Каришковським (Карышковский, 1978; Каришковський, 1988), та розглянемо наведене дослідником співвідношення штемпелів підгрупи 1г(Мо) (рис.1).

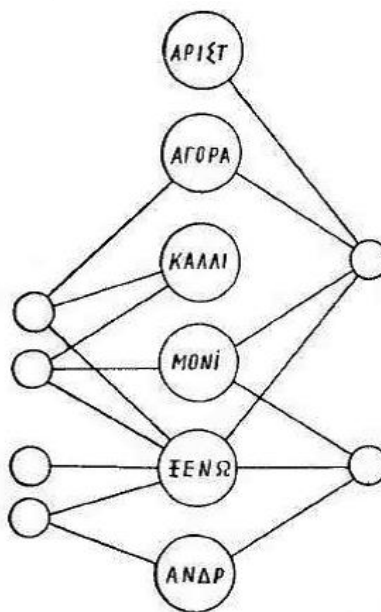

Рис.1.Співвідношення штемпелів підгрупи 1г(Мо).

З урахуванням сучасного рівня знань можливо відмітити, що скорочення ΑΡΙΣΤ та ΚΑΛΛΙ належать, відповідно, магістратам Ἀριστ(οκράτης Ἀρίστωνος) та Κάλλι(προς Καλλινίκου), що були епонімами у 344 та 341 рр. до Р.Х. Інші скорочення стосуються переважно осіб, відомих з магічної епіграфіки; ці особи не були епонімами (Николаєв, 2022)⁴. Останніми роками до випусків групи 1г(Мо) дослідники додали скорочення ΛΕΟΝΤ (Туровский, Демьянчук, 2000); це скорочення відображає монетного магістрата на ім'я Λεωντ(ομένης Ἰκεσίου), що був епонімом Ольвії у 339 р. до Р.Х. Отже, впадає

³ Останні випуски першої групи «борисфенів» з диферентами ϜϜ та Σ , відповідно, належать магістратам, що були епонімами у 320 р. до Р.Х. – Ἐκατέων Παντακλέους та 319 р. до Р.Х. – Ἰκέσιος Σωκράτους.

⁴ Зокрема, останніми роками уточнено читання скорочення ΑΓΟΡΑ, як ΗΡΑΓΟΡΑΣ. Ця особа є відомою з написів лапідарної та магічної епіграфіки (Николаєв, 2014).

в око, що епоніми, які були магістратами випусків групи 1г(Мо), зокрема, АΡΙΣΤ, ΚΑΛΛΙ, ΛΕΟΝΤ належать до вузького хронологічного діапазону (344–339 рр. до Р.Х.).

Розглянуті приклади підводять нас до формулювання закономірного та, за великим рахунком, очевидного висновку: *на деякому вузькому хронологічному відрізку група магістратських імен, реконструйованих реальними історичними особами, має відповідати будь-якій одній нумізматичній групі (підгрупі, типу тощо).* Цей висновок був нами не зовсім вдало названий *синтезом просопографічних інтерпретацій та нумізматичних класифікацій* (Николаев, 2023). Бажано надалі формулювати цей висновок як: *нумізматична група (підгрупа, серія) якогось однотипного монетного випуску приналежна до вузького хронологічного діапазону.*

Надалі наведемо практичний приклад застосування цього принципу. Зокрема, розглянемо оприлюднену нами свого часу безперервну низку монетних легенд, що, буцімто, збігаються з епонімами першого стовпця епонімного каталогу за 345, 344, 343, 342, 341, 340, 339 рр. до Р.Х., відповідно, ΦΙΛΙ – Φιλί(σκος Ἡροδώρου), ΑΡΙΣ, ΑΡΙΣΤ – Ἀριστ(οκράτης Ἀρίστωνος), ΘΕΟ – Θεο(κλῆς Ἀρίστωνος), ΑΛΦ (ΦΛΑ) – Ἄλφ(ῖνος Ποσειδωνίου), ΚΑΛΛΙ – Κάλλι(ππος Καλλινίκου), ΕΥΠΡ – Εϋ(δωρος) Πρ(ωτογένους), ΛΕΟΝΤ – Λεοντ(ομένης Ἴκεσίου) (Николаев, 2019). Як бачимо, монетні магістрати на цій групі монет відображені у вигляді достатньо великих фрагментів їхніх імен (від трьох до п'яти літер); це надає змогу підвищити надійність інтерпретацій. На перший погляд, спостерігається адекватна щорічна інтерпретація скорочень реальними історичними особами. Так, скорочення ΦΙΛΙ, ΑΡΙΣ, відповідають епонімам 345 та 344 рр. до Р.Х. та належать до так званої «обольної серії». Далі сумісне виробництво⁵ (Туровский, Демьянчук, 2000) «обольної серії» та відродження першої серії карбованої міді (на цей раз з додаванням магістратських імен) ілюструється ще одним виконанням магістратської посади ΑΡΙΣΤ епонімом 344 р. до Р.Х. Ἀριστ(οκράτης Ἀρίστωνος), вже на першій серії карбованої міді. Надалі, перша серія карбованої міді утримує на перший погляд безперервну низку магістратів, що були епонімами у 341, 340 та 339 рр. до Р.Х.: ΚΑΛΛΙ – Κάλλι(ππος Καλλινίκου), ΕΥΠΡ – Εϋ(δωρος) Πρ(ωτογένους), ΛΕΟΝΤ – Λεοντ(ομένης Ἴκεσίου). З цих скорочень, як показано вище, до групи 1г(Мо) належать ΚΑΛΛΙ та ΛΕΟΝΤ, що відповідають епонімам 341 та 339 рр. до Р.Х.; скорочення ΕΥΠΡ належить до групи Πб(Ро). Відповідно, воно не може бути віднесено до 340 р. до Р.Х. Це підтверджує й принцип побудови цього скорочення; нами вважалось, що ΕΥΠΡ – аббревіатура, складена з імені та патроніма епоніма 340 р. до Р.Х. на ім'я Εϋ(δωρος) Πρ(ωτογένους). Але у групі Πб(Ро) відсутні складні скорочення: ΔΙΟ, ΑΘΝ, ΑΔΕΙ, ΠΟΣΕΙ, ΑΡΤΕ, ΕΥΒΙΟ. Відповідно, скорочення ΕΥΠΡ не має історичного контексту та належить невідомій особі на ім'я, ймовірно,

⁵ Повернення до випуску першої серії карбованої міді (разом із відродженням лиття великих монет з Деметрою) відображає провал децимальної реформи, яка передбачала введення в обіг редукованої «обольної серії» та срібла, що мало на меті підтримувати курс «обольної серії». Децимальна реформа була запроваджена найвпливовішим ольвійським родом Аристократидів (Николаев, 2023; Николаев, 2023а).

Εὐπρέπης, Εὐπραξίδης, Εὐπραξίς тощо (Николаев, 2023). Загалом, скорочення підгрупи Пб(Ро) належить особам, які не були епонімами, за виключенням епоніма 332 р. до Р.Х. на ім'я Ποσειδώνιος Ἐπικράτου.

Висновки. Явним недоліком наших початкових просопографічних досліджень монетного матеріалу було зосередження тільки на легендах і, відповідно, відрив від масиву інформації, отриманої нумізматами, зокрема їхня класифікація – належність монети до групи (підгрупи, серії тощо). (Николаев, 2022: 11). Тези підтверджують інтуїтивне уявлення про те, що *на деякому вузькому хронологічному відрізку група магистратських імен, реконструйованих реальними історичними особами, має відповідати будь-якій одній нумізматичній групі (підгрупі, серії тощо)*. Застосування цього принципу, на нашу думку, дозволить вийти на якісно новий рівень досліджень, зокрема, грошового обігу Ольвії.

Джерела та література:

1. Анохин В. А. (1989). Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. К. 128 с.
2. Анохин В. А. (2011). Античные монеты Северного Причерноморья : каталог. К. : Стилос. 328 с.
3. Карышковский П. О. (1978). Из истории монетного дела Ольвии в первой половине IV в. до н.э. *Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья*. Сборник научных трудов. Киев. С.83–99.
4. Каришковский П. О. (1988). Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. К. : Наук. думка. 166 с.
5. Нечитайло В. В. (2000). Каталог античных монет Ольвии. VI в. до н.э. – III в. н.э. : каталог. К. 91 с.
6. Николаев Н. И. (2014). Просопография Ольвии Понтийской V в. до н.э. – I в. н.э. : (монография в двух книгах). К. : Издатель Олег Филюк. 316 с.
7. Николаев М. І. (2019). Ономастика та просопографія у відновленні монетних монограм (на прикладі Ольвії IV ст. до н. е.). *The Ukrainian Numismatic Annual*. 3. С.5–27.
8. Николаев Н. (2023). Новый взгляд на денежную реформу Ольвии второй половины IV в. до Р.Х. *Stratum Plus*. 6. С.161–172. DOI: <https://doi.org/10.55086/sp236163174>
9. Николаев Н. (2023а). Каноб, сын Трасидаманта, ольвиополит. *REVISTA ARHEOLOGICĂ*. 1. 62–68. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.8434045>
10. Орлик В. (2021). Новый тип ольвийской медной монеты времен Митридата Евпатора. *Stratum Plus*. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.55086/sp2168792>
11. Туровский Е. Я., Демьянчук С. Г. (2000). Монетные эмиссии Ольвии IV – первой четверти III в. до н. э. *Stratum plus*. 6. С. 157–163.

12. Stolba V. F. (2015). 'Archers' of the Blessed City: City's Deliverance in the Coinage of Early Hellenistic Olbia. *Notae Numizmaticae*. Vol. 10. P. 43-63.

Скорочення

*IOSPE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis

УДК 94 (4) «1914/1918»

Світлана ОРЛИК,
д.і.н., професор кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ПОСИЛЕННЯ МАЙНОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Анотація. Розглянуто особливості майнового оподаткування населення Наддніпрянської України в роки Першої світової війни. Доведено, що збільшення податкового тиску на платників податків Наддніпрянської України імперським урядом у період Першої світової війни, зумовлено недостатністю фінансових ресурсів державного бюджету для забезпечення значних витрат на ведення загарбницької війни російською імперією. Збільшення ставок оподаткування на нерухоме майно в містах, посадах і містечках та квартирного податку збільшило податкове навантаження на міських жителів. Суттєве збільшення окладів земельного податку для українського селянства є яскравим свідченням колоніальної політики імперського уряду відносно українських земель.

Ключові слова: земельний податок, квартирний податок, майнове оподаткування, Перша світова війна, прями податки, податок на нерухоме майно, Наддніпрянська Україна.

Вступ Російської імперії у Велику війну зумовив фінансові проблеми зумовлені забезпеченням значних витрат на воєнні потреби. Тож, перед імперським урядом постало питання віднайдіння фінансових резервів для ведення війни.

Проблеми недостатності фінансових ресурсів у Російській імперії для участі її у Першій світовій війні у цілому, та скрутного економічного становища в підросійській Україні напередодні та в часи Першої світової війни, зокрема, були предметом досліджень вітчизняних вчених: О. Реєнта (Реєнт, 2003; Реєнт, 2004; Реєнт, 2005), О. Сердюка, В. Шевченко (Реєнт, Сердюк, Шевченко, 2013), Б. Заброварного, О. Михайлюка (Заброварний, Михайлюк, 2002), С. Орлик (Орлик, 2015; Орлик, 2016; Орлик, 2016а; Орлик 2016б; Орлик, 2019), Н. Шапошнікової (Шапошнікова, 2002), Л. Синявської (Синявська, 2014), І. Толлокньова (Толокньов, 2000) та ін.

Одним із важливих фіскальних напрямків, де можна було б знайти фінансові резерви для поповнення казни для участі Російської імперії у Великій війні – була сфера оподаткування. Російська імперія у цих питаннях значно відставала від провідних країн Європи у котрих податкові системи вже давно перейшли на основи прибуткового та майнового оподаткування. Застосовуючи архаїчне подушне оподаткування уряд довготривало та гарячково обговорював проект закону «Про державний прибутковий податок», який спромігся прийняти лише 6 квітня 1916 р. зазначивши, що його вступ у дію мав відбутися з 1 січня 1917р. (О государственном подоходном, 1916). Але кошти необхідні були негайно, Державна Дума мала терміново приймати відповідні закони або вносити зміни до діючих законодавчих актів. Тож, нічого не залишалось як здійснювати посилення оподаткування за рахунок збільшення ставок окремих вже існуючих податків та зборів,

розширення кола платників податків та об'єктів оподаткування, скасування податкових пільг, або ж запровадження нових ситуативних військових податків (Орлик, 2019 : 164).

Зокрема, щодо майнового оподаткування (державного земельного податку, податку з міського нерухомого майна, квартирного податку та інших податків на активи та капітал) було прийнято закони щодо посилення оподаткування: у жовтні та грудні 1914 р. було прийнято закон «Про підвищення ставок деяких видів оподаткування та введення нових податків» яким було підвищено ставки оподаткування державним податком з нерухомого майна в містах, посадах і містечках та ставки оподаткування державним квартирним податком (О повышении ставок..., 1914); у січні 1915 р. було прийнято закон «Про підвищення окладів державного поземельного податку, а також державного оброчного податку», яким суттєво було збільшено ставки оподаткування земельним податком саме на українські землі (О повышении окладов государственного..., 1915). Всього у Державному розписі доходів і витрат Російської імперії на 1915 р. було передбачено надходжень від майнових податків таких як податки з нерухомого майна, включаючи земельний податок та квартирний податок 116,4 млн. руб. (О государственной росписи..., 1915 : 611), тоді як у Державному розписі на 1914 р. ця цифра складала 83,5 млн. руб. (Государственная роспись доходов..., 1914 : 2369), що на 32,9 млн. руб. більше відповідного показника 1915 р. (приріст склав 39,4%).

Тож, ставка державного податку на нерухоме майно в містах, посадах і містечках імперії (окрім губерній Царства Польського) була збільшена з 6% до 8% з чистої дохідності такої нерухомості. Збільшення ставки планувалося лише на 1915 р., але згодом було продовжено на невизначений час (до закінчення війни). Слід зазначити, що цей податок мали сплачувати не лише власники житлової нерухомості а й власники торгівельної і промислової нерухомості, навіть у випадку її не використання у зв'язку з мобілізацією чи банкрутством власника. Спостерігалось зниження попиту на оренду житлової нерухомості і ріст витрат на утримання нерухомого майна. Тож цей податок ставав суттєвим тягарем як для власників міської житлової нерухомості так і для підприємницького середовища активність якого знижувалася непомірними темпами.

Окрім того, урядом російської імперії було прийнято рішення з 1 січня 1915 р. збільшити ставки державного квартирного податку на 50% (окрім квартир які відносилися до першого і другого розрядів у містах усіх класів) (О повышении ставок..., 1914 : 4128). В інструкцію «Порядок визначення та стягнення квартирного податку» внесені зміни відносно посилення адміністрування цього податку: «відомості про житлові приміщення надаються щорічно, не пізніше 7 січня, до відповідних міських присутствій в одне з призначених для цього установ, у формі заяв (№3) по кожному окремому володінні» (Об изменении инструкции..., 1915 : 3303). Слід відзначити, що квартирним податком оподатковувалися житлові приміщення у містах і поселеннях (за визначеним переліком статті 745 Статуту «Про прями

податки»), котрі групувалися за п'ятьма класами (I-V класами). Платниками цього податку були власники нерухомого майна які використовували його як для власного проживання, так і здачі його в оренду. Для квартирного податку встановлювалися тверді ставки в рублях, у залежності від розряду вартості цін винайму квартир. Тож, у I класі міст і поселень було визначено 35 розрядів, а відповідно і 35 окладів податку, у II класі – 36 розрядів і 36 окладів податку, у III класі – 27 розрядів і окладів податку, у IV класі – 29 розрядів і окладів, а у V класі – 19 розрядів і окладів. А Україні квартирним податком оподатковувалася житлова нерухомість у наступних містах і поселеннях (О прямих налогах, 1903 : 193-202):

I клас міст і поселень – відсутні.

II клас – Київ, Одеса, Харків, Ялта, Феодосія.

III клас – Бердичів, Катеринослав (нині – Дніпро), Єлисаветград (нині – Кропивницький), Житомир, Кам'янець-Подільський, Кременчук, Миколаїв, Ніжин, Полтава, Сімферополь, Херсон, Чернігів.

IV клас – Олександрія, Олександрівськ (нині - Запоріжжя), Алушка, Алушта, Ананьїв, Охтирка, Балта, Бахмут, Бердянськ, Біла Церква, Вінниця, Дубно, Євпаторія, Жмеринка, Ізюм, Керч-Єнікале, Ковель, Конотоп, Кременець, Лозова, Лубни, Луганськ, Луцьк, Маріуполь, Мелітополь, Могилів, Острог, Павлоград, Прилуки, Рівне, Ромни, Слов'янськ, Сміла, Стародуб, Суми, Тирасполь (Херсонська губ.), Умань, Черкаси.

V клас – Олешки, Балаклава, Березівка, Берислав, Бершадь, Бар, Бобринець, Богодухів, Богопіль (Подільська губ.) (нині – Первомайськ Миколаївської губ.), Богуслав, Болград, Борзна, Браїлів, Брацлав, Білопілья, Валки, Васильків, Верхньодніпровськ, Володимир-Волинський, Вознесенськ, Вовчанськ, Гадяч, Гайсин, Генічеськ, Глухів, Голованівськ, Городня, Градизьк, Гусятин, Дунаївці, Заславль (Волинської губ.), Звенигородка, Златопіль, Зміїв, Золотоноша, Зіньків, Іванівка (Катеринославської губ.), Іллінці (Липовецького повіту, Київ. губ.), Казатин (Київської губ.), Кам'янка (Подільської губ.), Канів, Карасубазар (Таврійська губ.) (нині - Білогірськ), Каховка, Кілія, Клинці, Кобиляки, Кодима (Подільська губ.), Козелець, Константиноград (нині Берестин, Харківської обл.), Корець, Короп (Чернігів. губ.), Коростишів, Корсунь, Криве Озеро, Кривий Ріг, Кролевець, Круті (Подільської губ.), Куп'янськ, Лебедин, Летичів, Липовець, Літин, Лохвиця, Любар, Маяки (Херсонської губ.), Мглин, Меджибож, Миргород, Немирів, Нікополь, Нова Прага, Нова Ушиця, Новгород-Сіверська, Новогеоргіївськ (Херсонська губ.), Новоград-Вольнський, Новозибків, Новомиргород, Новомосковськ (Катеринославської губ.) (нині -Самар Дніпропетровської обл.), Новий Буг, Ногайськ (Таврійська губ.) (нині – Приморськ), Овідіополь, Овруч, Окни, Ольгопіль, Оріхів, Остер, Очаків, Перекоп, Переяслав, Пирятин, Полонне, передмістя Бердичіва, Проскурів (нині – Хмельницький), Радзівілів, Радомишль, Рені, Ржищів, Рибниця, Саврань, Сквиря, Смілянські заводи (Черкаського повіту, Київської губ.), Сосниця, Ставище, Старобільськ, Старокостянтинів, Старий Крим, Сураж, Тараща, Тарутино (нині - Бессарабське, Одеської обл.), Татарбунари, Теплик, Тульчин, Ходорків,

Хорол, Чорнобиль, Чечельник, Чигирин, Чугуїв, Шабо, Шепетівка, Шпола, Юзово (нині – Донецьк), Ямпіль.

Не залишилися без уваги імперського уряду й оподаткування землі. Відповідно до Закону «Про підвищення окладів державного поземельного податку, а також державного оброчного і поземельного податків» (О повышении окладов государственного..., 1915 : 109-111), з 1 січня 1915 р., було у разі збільшено ставки земельного оподаткування у порівнянні з окладами 1903р.: по Таврійській губернії більш ніж у 6 разів; по Катеринославській, Херсонській губерніях більш ніж у тричі, а по Харківській, Подільській, Полтавській і Київській губерніях майже/більше ніж у двічі (табл.1).

Таблиця 1

Середні оклади державного земельного податку по українським губерніям станом на 1903 р. та 1915 р. (коп./десятину)

Назва губернії	Оклад (ст.6 Статуту 1903 р.)	Оклад (р.1,ст.1.Закону 1915 р.)	% росту окладу
Подільська	14	29½	110,7
Київська	15	29	93,3
Полтавська	14	28¾	105,4
Таврійська	4¼	27	535,3
Херсонська	7½	25	233,3
Харківська	9½	24½	157,9
Катеринославська	6½	23½	261,5
Чернігівська	8½	18	111,8
Волинська	7¼	14¼	96,5

Складено автором за матеріалами: (О прямых налогах, 1903 : 151–152 (додаток до ст.6); О повышении окладов государственного..., 1915 : 110–111) – розрахунки наші.

Якщо ж порівнювати українські губернії з іншими губерніями імперії, то у 1915 р. найвищі ставки оподаткування в усій імперії були саме в Подільській, Київській, Полтавській і Таврійській губерніях (див табл. 1). Найнижчі ставки земельного оподаткування у 1915 р. по імперії були у російських губерніях: Архангельській (¾ коп/дес.), Вологодській та Олонецькій (2½), Астраханській (3½), Костромській, Новгородській, Пермській (4¼) тощо. Найвищі ставки по російських губерніях були у Курській губернії які було збільшено з 17 коп/дес. (по Статуту 1903 р.) до 27 коп/дес. (збільшено на 58,8%), Московській з 5 коп./дес. збільшено до 24 (збільшено на 380%), Орловській з 14 збільшено до 22 (на 57,1%), Тамбовській збільшено з 15½ до 21¾ (збільшено 40,3%), Тульській з 14 збільшено до 21½ (збільшено на 53,5%) тощо (О повышении окладов государственного..., 1915 : 110-111).

Тож, суттєве підвищення окладів майнового оподаткування дозволяв імперському уряду отримати додаткові кошти до державного бюджету для ведення загарбницької війни. Збільшення ставок оподаткування на нерухоме майно в містах, посадах і містечках та квартирного податку збільшило податкове навантаження на міських жителів. По суті у більшості українських

міст і містечок відбувалося подвійне оподаткування одного і того ж об'єкта оподаткування (житлової нерухомості) двома різними державними податками – державним податком на нерухоме майно в містах, посадах і містечках та державним квартирним податком. Що стосується земельного податку то таке збільшення досягалося здебільшого за рахунок суттєвого збільшення ставок оподаткування саме в українських губерніях, тоді як у російських губерніях вони були нижчими. Суттєве збільшення окладів земельного податку для українського селянства є яскравим свідченням колоніальної політики імперського уряду відносно українського населення.

Джерела та література:

1. Государственная роспись доходов и расходов на 1914 год. // Собрание узаконений и распоряжений правительства (СУ и РП). №143 от 24 июня 1914 г. Отд. 1. СПб.: Сенатская типография, 1914. С. 2369 – 2400.
2. Заброварний Б., Михайлюк О. (2002). Українське село в роки Першої світової війни : навч. посіб. Луцьк : Надстир'я. 148 с.
3. Об изменении инструкции о порядке определения и взимания государственного квартирного налога: ст. №2511// СУ и РП. №339 от 27 ноября 1915 г. Отд. 1 СПб.: Сенатская типография, 1915. С. 3303.
4. О государственной росписи доходов и расходов на 1915г.: Закон РИ, ст.№385 // СУ и РП. №43 от 9 февраля 1915 г. Отд. 1. СПб.: Сенатская типография, 1915. С. 611 – 642.
5. О государственном подоходном налоге: Закон РИ от 6 апреля 1916 г., ст. №838 // Собрание узаконений и распоряжений правительства. №106. 1916 (26 апреля). Отд.1. Петроград: Сенатская типография, 1916. С.899 – 938.
6. О повышении окладов государственного поземельного налога, а также государственной оброчной и поземельной подати: ст. №65 // СУ и РП. №8 от 9 января 1915 г. Отдел 1. Офиц. изд. Петроград: Сенатская типография, 1915. С.109-111.
7. О повышении ставок некоторых видов существующего обложения и о введении новых налогов: ст. №2870 // СУ и РП. №308 от 12 ноября 1914 г. Отдел 1. Пб.: Сенатская типография, 1914. С. 4126 – 4131.
8. О прямых налогах: Устав Российской империи. Свод законов РИ. Т.V. СПб., 1903. 250 с. URL: <https://www.pbc.biaman.pl/Content/53108/Swod%20zakonow.pdf>
9. Орлик, С. В. (2016). Військовий податок в Наддніпрянській Україні в роки Першої світової війни. *Часопис української історії*. Київ. Вип. 33. С. 7–33.
10. Орлик, С. В. (2016)а. Внутрішні позики Російської імперії періоду Першої світової війни. *Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2016. Вип. 38. С. 81–96.*
11. Орлик, С.В. (2016)б. Оподаткування нерухомого майна в Наддніпрянській Україні на передодні та в роки Першої світової війни.

Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. праць Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. Вип. 48. С. 24–30.

12. Орлик, С.В. (2015). Українське суспільство і державна лотерея 1914 р. в Російській імперії: соціально-економічний вимір. *Nova Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. Kraków-Przemyśl: Instytut Historii UJ, Instytut Stosunkow Miedzynarodnych PWSW, 2015. №15. С. 29–38.

13. Орлик, С. (2019). Правові джерела з історії податкової політики уряду Російської імперії в роки Першої світової війни. *Соціум. Документ. Комунікація*. Вип. 7. С. 160-182. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-160-182>

14. Реєнт, О. П. (2005). Кризові тенденції в аграрному секторі економіки у роки Першої світової війни (липень 1914 р. – лютий 1917 р.). *Український селянин*. Вип. 9. С. 152–168.

15. Реєнт, О. П. & Сердюк, О. В., Шевченко В. В. (2013). Економічне становище в підросійській Україні. В: Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Кн.1. Київ: ТОВ «Видавництво “КЛІО”». С. 378–408.

16. Реєнт, О. (2003). Україна в імперську добу. К. 340 с.

17. Реєнт, О. & Сердюк, О. Перша світова війна і Україна. (2004). Київ: Генеза 480 с.

18. Синявська, Л. (2014). Важка промисловість Сходу і Півдня України під час Першої світової війни. К. 476 с.

19. Толлокньов, І. (2000). Залізничний транспорт України в період Першої світової війни (1914-1918 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.0. Київ. 195 с.

20. Шапошнікова, Н. (2002). Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.). Київ. 174 с.

УДК -057.87=...'04

Олена КОЛОМІЄЦЬ,
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

СТУДЕНТСТВО В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

***Анотація.** Розглянуто проблему організації навчання у закладах вищої освіти в різні історичні періоди розвитку. Йдеться, зокрема, про історичний досвід організації навчання студентства у середньовічних університетах. Визначено історичний портрет студента середньовічної епохи, його соціальних прав і ставлення до навчання. Означена тема є актуальним напрямком досліджень у часи суспільних трансформацій, залучення до європейського досвіду закладення підвалин широкої енциклопедичної освіти, формування основ гуманітарної культури.*

***Ключові слова:** бакалавр, викладач, лекція, магістр, організація навчання, середньовічний університет, студентство.*

Майбутнє України визначає сучасна молодь, зокрема студентство, тобто ті особи, які нині навчаються у закладах вищої освіти. Студентство характеризується визначеною чисельністю, особливим суспільним становищем, способом життя і соціально-психологічними якостями. Студентська молодь надзвичайно цінує особисту незалежність і свободу дій у прийнятті рішень, виявляє високий рівень соціальної активності, виступає ініціатором прогресивних підходів до суспільних перетворень, долучається до формування світу культурних цінностей нової епохи. Як особлива частина української молоді студентство складає інтелектуальний потенціал нації, від якого залежать перспективи і спрямування суспільного розвитку в напрямку утвердження цінностей гуманізму і демократії.

Звернення наукової уваги на вивчення історичного досвіду організації навчання студентів у середньовічних університетах, визначення історичного портрета студента середньовічної епохи, його соціальних прав і ставлення до навчання є актуальним напрямком досліджень у часи суспільних трансформацій, залучення до європейського досвіду закладення підвалин широкої енциклопедичної освіти, формування основ гуманітарної культури.

Проблеми організації навчання у закладах вищої освіти в різні історичні періоди привертала увагу вітчизняних науковців, зокрема, таких, як В. Кирпичов, І. Мухачов, М. Кругляк, Г. Нудьга та інші. Чимало авторів зробили значний внесок у дослідження діяльності середньовічних університетів і повсякденного життя середньовічного студентства. Йдеться про наукові праці І. Княжевої, Н. Мирончук, О. Отич, І. Ровенчак та інших.

Як відомо, перші університети було відкрито в Європі в XI ст.. Це – університети в Болонії (1088 р.), Оксфорді (1168 р.), Кембриджі (1209 р.),

Парижі (1253 р.) та інших європейських містах. Ці освітні заклади мали самоврядування і користувалися певною автономією щодо церкви, міських магістратів і феодалів. У соціокультурному просторі середньовічної Європи університети поступово перетворювалися на центри освіти, культури і наукової думки, вони ставали осередками прогресивного світобачення, тут велися дискусії на різноманітні теми, переважно теологічного й культурологічного характеру.

Студентом міг стати будь-який член суспільства, незалежно від свого походження. Доступ до університетської освіти мали навіть діти селян і ремісників. Жодних критеріїв добору чи вступних іспитів тоді не було, проте вступ до університету передбачав попередню домашню підготовку, яка включала в себе вміння читати, писати, а також знання нотної грамоти. Середньовічні студенти потребували й значної фінансової бази. Витрати на навчання досягали великої суми, оскільки включали обов'язковий перелік придбань: воскову дошку, підручники, мантию, перо, чорнило, пергамент, а також хороший ніж, без якого люди не могли обійтися в середньовічну епоху.

На початку навчального року молодь сходилася до університету. Вступники вносили плату, складали присягу на вірність університетському статуту. Викладачі були головними дійовими особами в університетах, їхнє слово не обговорювали, а відтворювали. Звідси породження ідеї певного взірця, приклада для наслідування. Саме до конкретних викладачів записувалися студенти, а викладачі мали свідчити про відповідність чи невідповідність їхньої підготовки.

Всі викладачі гуртувалися в особливі організації, так звані факультети (від латинського «*facultas*» – здібності, малася на увазі здатність вивчати або викладати той чи інший предмет). Пізніше під факультетом розуміли окреме відділення університету, на якому викладалася та чи інша галузь знань. Окрім факультетів студенти ділилися на земляцтва. Так звані земляки допомагали один одному зв'язками, грошима, відстоювали спільні інтереси, разом відзначали свята.

Викладач читав певну книгу (курс), а потім коментував її. Це мало назву лекції, які поділялися на обов'язкові (ординарні) та необов'язкові (екстраординарні).

Студент мав можливість занотовувати пояснення викладача, а потім повертатися до тексту, зафіксованого на матеріальних носіях, і працювати з ним: структурувати, міркувати, думати «на полях». Обговорення прочитаного відбувалося у формі діалогу або бесіди викладача й студента, а також у формі диспуту. Такі диспути могли тривати до 15-20 годин, а переможцем вважався той, хто міг навести більше тез і цитат із творів визнаних авторів для підкріплення ними власної думки. Траплялися випадки, коли студенти переходили від логічних доказів до особистих образ й погроз.

Часто практичні заняття відбувалися у формі репетицій, на яких студенти повторювали навчальний матеріал або відповідали на запитання, пов'язані з відповідним текстом. Студенти виконували різноманітні вправи, виконували письмові роботи, які мали назву трактатів. Навчання проводилося

латинською мовою.

Після виконання усього передбаченого навчальною програмою, студент одержував титул бакалавра, що відкривало перспективу в подальшому отримати титул магістра й доктора наук. Проте надзвичайна складність навчального процесу призводила до того, що титул бакалавра одержувала лише третина студентів, а титул магістра – кожний шістнадцятий (Мирончук, 2014:32).

Бакалаври, якщо вирішували навчатися далі, починали займатися власною педагогічною діяльністю, надаючи допомогу у навчанні студентам молодших курсів. А магістри вже мали право викладати на підготовчому факультеті виділені М. Капеллою «сім вільних мистецтв». Таким чином, титул магістра свідчив про наявність певного викладацького досвіду й відкривав можливості для майбутньої педагогічної кар'єри.

Для здобуття звання доктора наук необхідно було закінчити повний курс навчання тривалістю 11-15 років.

Усі підсумкові випробування для студентів були платними. Частина отриманих від студентства коштів призначалася як платня екзаменаторам, а інша частина передавалася до університетської каси. Це спричинило спекуляції з дипломами і завдало великої моральної шкоди тогочасним університетам.

Повсякдення студентів Середньовіччя було непростим: студенти відчували постійний тиск від батьків щодо необхідності навчання, отримували тілесні покарання від викладачів, переживали побутову скруту, потерпали від нестачі грошей або їжі. При цьому студенти доволі охоче втручалися в політичну боротьбу городян, виступали в ролі адвокатів у міських судах. А городяни, у свою чергу, втручалися у чвари студентів, суперечки й конфлікти між представниками різних політичних сил.

Проте середньовічні студенти користувалися певними пільгами: вони звільнялися від житлової, вартової, військової, караульної повинності, не платили місту податки. Громадська благодійність часто спрямовувалася на освітні потреби. Зamoжні громадяни, міські магістрати робили пожертви на користь університетів, надаючи здібним студентам безкоштовне житло, стипендії, харчування, одяг.

Одружені люди серед університетської громади траплялися досить рідко, оскільки у ті часи побутовала думка, що наукова діяльність і подружнє життя – речі несумісні.

Підсумовуючи викладений матеріал, відзначимо значну роль середньовічних університетів у розвитку середньовічної культури. Тогочасне студентство репрезентувало величезний інтелектуальний і духовний потенціал майбутніх суспільних перетворень, руйнуючи різні феодальні обмеження, виховуючи вільнодумців й посіявши сумніви і смути у розумі людей, які ще схилили голови перед інквізицією. Варто зазначити також, що середньовічні студенти дуже схожі на сучасних, з тими ж проблемами і бажаннями.

Джерела та література:

1. Мирончук Н. М. (2014). Організація та зміст навчання студентів у середньовічних університетах. *Студентський історико-педагогічний альманах*. Випуск 2: виникнення, становлення, розвиток: зб. наук. праць молод. досл. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. С. 28 – 33.

УДК: 94(477) “1991/2024”

Владислав КОВТУН,
студент групи ІА-23,
наук. кер. – д.і.н., проф. Василь ОРЛИК,
Центральноукраїнський національний технічний університет

БОРОТЬБА З ТЕРОРИЗМОМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті визначено складові антитерористичної діяльності на території України. Особливу увагу приділено основним етапам та сутності діяльності антитерористичної операції (АТО) в Україні. Висвітлено функції Антитерористичного центру.*

***Ключові слова:** тероризм, антитерористична діяльність, боротьба з тероризмом, російська агресія, державна політика, національна безпека.*

Постановка проблеми. Проблема боротьби з тероризмом в Україні є надзвичайно актуальною в сучасних умовах, з огляду на загрози, спричинені збройним конфліктом на сході країни, тимчасовою окупацією території та розширенням гібридної війни. Терористична діяльність створює серйозну загрозу національній безпеці, руйнує стабільність суспільства, створює ризики для життя громадян, економічного розвитку та міжнародного іміджу держави. Останні десятиліття тероризм набув нових форм і методів, включаючи кібертероризм, інформаційно-пропагандистські атаки та використання сучасних технологій для дестабілізації ситуації. Україна опинилася на передовій у боротьбі з такими загрозами, що потребує комплексного підходу до вдосконалення законодавчої бази, підвищення ефективності силових структур і налагодження міжнародної співпраці.

Актуальність теми також зумовлена забезпеченням безпеки громадян і територіальної цілісності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням протидії тероризму присвячено наукові праці В. Крутова, А. Дорошенка, В. Ліпкан, Л. Мошкова, І. Шкурат, Я. Дашкевич, В. Кудрявцева, В. Тимошенка та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні відповідно до Закону «Про боротьбу з тероризмом» «суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції є:

- 1) Служба безпеки України;
- 2) Міністерство внутрішніх справ;
- 3) Міністерство оборони України;
- 4) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону;
- 5) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;
- 6) Управління державної охорони України;
- 7) Державне бюро розслідувань;

8) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України» (Про боротьбу з тероризмом: Закон України, 2003).

Антитерористична діяльність – це комплекс заходів, спрямованих на попередження, виявлення, припинення та мінімізацію наслідків терористичних актів. Вона має міждисциплінарний характер і охоплює різні аспекти безпеки, правоохоронних і військових заходів, а також економічні, соціальні та політичні дії. Основною метою є знешкодження терористичних угруповань, ліквідація їхньої діяльності, захист населення і відновлення порядку в регіоні, охопленому терористичними діями. Після початку російської агресії у 2014 році проти нашої Держави, коли проросійські сепаратисти при підтримці російської федерації почали захоплювати частини Донецької та Луганської областей. Відповідь української влади на ці дії полягала у проведенні АТО, офіційно розпочатої 14 квітня 2014 року. Операція була покликана відновити контроль над захопленими територіями, нейтралізувати терористичні загрози та знищення незаконних збройних формувань.

Основні складові антитерористичної діяльності:

- Попередження терористичних загроз. Розвідувальна діяльність і збір інформації про можливі терористичні загрози.

- Профілактика екстремізму через просвітницькі програми та роботу з населенням.

- Контроль за фінансуванням тероризму, відстеження фінансових потоків.

- Виявлення та нейтралізація терористів:

- Оперативно-розшукові заходи, включаючи моніторинг, спостереження, а також застосування спецоперацій для нейтралізації терористичних груп.

- Спеціалізовані правоохоронні та військові підрозділи для боротьби з тероризмом.

- Технологічний моніторинг (використання камер спостереження, систем розпізнавання осіб тощо).

Захист критичної інфраструктури. Охорона стратегічних об'єктів, таких як енергетичні системи, транспорт, водопостачання, державні установи.

- Підтримка кібербезпеки для запобігання кібератакам на важливі інформаційні системи.

Правова та законодавча основа антитерористичної діяльності складається з таких дій, як розробка та впровадження антитерористичних законів, що дозволяють ефективно реагувати на терористичні загрози; міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом (обмін інформацією, координація операцій); координація між органами влади, що передбачає тісну співпрацю між військовими, правоохоронними органами, розвідкою та місцевими адміністраціями; взаємодію з міжнародними організаціями (ООН, ЄС, НАТО).

До економічних заходів відносимо економічні та соціальні заходи: усунення умов, які сприяють радикалізації (бідність, безробіття, дискримінація).

Важливими заходами є навчання та підготовка фахівців, що передбачає спеціальні тренінги для співробітників силових структур та інших служб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, а також розробка сценаріїв реагування на різні типи терористичних загроз.

Зазначені вище складові спрямовані на комплексний підхід до боротьби з тероризмом, який включає як превентивні заходи, так і реагування на надзвичайні ситуації.

Звернемось до основних етапів та сутності діяльності антитерористичної операції (АТО) в Україні:

1. Початок АТО: Офіційно операція розпочалася 7 квітня 2014 року, коли сепаратистські групи під контролем російської федерації захопили адміністративні будівлі у Донецькій та Луганській областях. 14 квітня 2014 року в.о. Президента України затвердив указ про проведення АТО, яку очолила СБУ. Метою операції було запобігання терористичним актам, звільнення захоплених територій, нейтралізація бойовиків та стабілізація ситуації на сході країни. АТО була зосереджена на територіях Донецької та Луганської областей, де виникли так звані "днр" та "лнр" .

2. **Участь ЗСУ та інших органів** до АТО були залучені не лише підрозділи СБУ, але й ЗСУ, МВС, добровольчі батальйони та підрозділи колишнього Беркуту.

3. **Координація і завершення.** Антитерористичний центр при СБУ координував дії всіх залучених органів. Офіційно АТО була припинена 30 квітня 2018 року, коли її змінила Операція об'єднаних сил (ООС) з розширеними повноваженнями Збройних сил України.

Антитерористичний центр – спеціалізована структура в Україні, яка займається координацією і проведенням заходів, спрямованих на боротьбу з тероризмом. Основними завданнями АТЦ є попередження, виявлення, припинення терористичної діяльності та ліквідація її наслідків.

АТЦ був створений у 1998 році при СБУ. Він координує взаємодію між різними силовими відомствами, включаючи Збройні сили, МВС, ДПСУ та інші правоохоронні органи, для проведення антитерористичних операцій.

До основних функцій Антитерористичного центру належать:

- 1) організація та керівництво антитерористичними заходами;
- 2) забезпечення оперативної взаємодії між різними силовими структурами;
- 3) аналіз і оцінка терористичних загроз;
- 4) розробка і впровадження заходів для запобігання терористичним актам;
- 5) проведення навчань та тренувань для покращення готовності до терористичних загроз (Антитерористичний центр СБУ).

У 2014 р. Україною визначено такі терористичні організації:

- 1) донецька народна республіка;

- 2) луганська народна республіка;
- 3) пвк вагнер;
- 4) незаконні збройні формування днр та лнр;
- 5) бессарабська народна республіка;
- 6) сепаратистська (російська) партія донецька республіка;
- 7) народне ополчення Донбасу;
- 8) луганська гвардія;
- 9) пвк ЄНОТ;
- 10) російська православна армія;
- 11) російський блок (АР Крим);
- 12) хезбола;
- 13) талібан;
- 14) аль-каїда;
- 15) іділ [1].

Ці та інші організації заносяться в офіційні списки терористичних угруповань, а їхня діяльність заборонена на території України (Організації, які Україна визнала терористичними, 2024).

Світлина 1. Колона 25-ї ОПДБр ВДВ (зараз ДШВ) ЗСУ у 2014 році, заблокована сепаратистами на околиці міста Краматорськ.

Джерело: Фото: Reuters

Світлина 2. Пам'ятник українським воїнам-танкістам 93-ї ОМБр «Холодний Яр», які загинули на цьому місці у 2014 році.

Джерело: Світлина автора, зроблена 09.05.2022 року.

Висновки. Боротьба з тероризмом на Україні є надзвичайно важливою та актуальною проблемою. Для досягнення успіху в цій боротьбі необхідне поєднання спільних зусиль уряду, правоохоронних органів, територіальних громад та міжнародних партнерів. Антитерористична діяльність є надважливою для забезпечення національної та міжнародної безпеки, оскільки тероризм становить серйозну загрозу як для окремих держав, так і для всього світового співтовариства.

Важливо вдосконалювати стратегії протидії тероризму, підтримувати міжсекторальну співпрацю та підвищувати свідомість громадськості щодо наслідків та наслідків терористичних актів. Необхідно також вирішувати причини радикалізації та екстремізму, що можуть сприяти поширенню тероризму.

Джерела та література:

1. Антитерористичний центр СБУ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B9_%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80_%D0%A1%D0%91%D0%A3.
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення 20.08. 2024).
3. Організації, які Україна визнала терористичними. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%8F%D0%BA%D1%96_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BB.

[B0 %D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8.](#)

4. Про внесення змін до Указів Президента України від 11 грудня 1998 року №1343 і від 14 квітня 1999 року №379: Указ Президента від 13 квітня 2004 р. № 426/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426/2004#Text>

5. Тероризм в сучасній Україні. URL: <https://www.kdu.edu.ua/Documents/Terrorism%20in%20modern%20Ukraine.pdf>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України 14 квітня 2014 р. № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>.

7. Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України: Указ Президента України від 14 квітня 1999 року № 379/99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/99#Text>.

ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА

УДК 378.4: 027.7:004.

Вікторія БАРАБАШ,
к.пед.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація** У статті проаналізовано основні функції університетської бібліотеки; досліджено причини розвитку інформатизації бібліотеки ЗВО. Окрема увага приділяється сучасним напрямам інформатизації бібліотеки університету, їх сутності і ролі в удосконаленні навчального процесу.*

***Ключові слова:** бібліотека університету, інформаційні ресурси, інформатизація бібліотечних установ, модернізація освітнього процесу.*

Постановка проблеми. Пошук інноваційних рішень у сфері інформатизації університетських бібліотек обумовлений сучасними тенденціями розвитку освітнього процесу та наукової діяльності, які вимагають постійного доступу до інформації, зручних інструментів для її обробки та ефективних засобів комунікації. Зокрема, інформатизація бібліотек забезпечує модернізацію освітнього простору, сприяє підвищенню ефективності наукових досліджень та полегшує доступ до глобальних інформаційних ресурсів.

Актуальність теми. На сьогоднішній день університетські бібліотеки відіграють ключову роль в інформаційному забезпеченні навчального процесу, тому впровадження інноваційних рішень, таких як електронні бібліотеки, автоматизовані системи управління бібліотечними фондами, мобільні додатки та хмарні технології, стає критично важливим для їхньої успішної роботи. Ці інновації дозволяють студентам і викладачам отримувати доступ до необхідних матеріалів у будь-який час та з будь-якого місця, що особливо важливо в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження університетських бібліотек є багатогранною галуззю, яка охоплює різні аспекти, від управління інформацією до впровадження технологій.

Науковці та фахівці Української бібліотечної асоціації (О. Воскобойнікова-Гузєва, В. Пашкова, І. Шевченко, Я. Сошинська, Я. Хіміч та ін.) досліджують тенденції та стратегії розвитку інформаційно-бібліотечної освіти, включаючи такі важливі аспекти, як сучасна професійна підготовка фахівців бібліотечно-інформаційної сфери та напрями інноваційної діяльності

бібліотек закладів вищої освіти. (XI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: метаморфози навчального дизайну», 2021).

Світовий досвід розвитку інформаційно-бібліотечної сфери досліджують Горовий В. (Горовий 2020); С. Шуляк, (Шуляк, 2018) Т. Сафонова (XI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: метаморфози навчального дизайну», 2021) та ін.

Теоретичні та практичні аспекти трансформації бібліотечно-інформаційної справи, проблеми розвитку якісно нових технологій у бібліотеках закладів вищої освіти ґрунтовно досліджують В. Ільганаєва, Т. Колесникова. (В. Ільганаєва, Т. Колесникова, 2016).

Інформаційним ресурсам освітянських бібліотек присвячено наукову розвідку Л. Пономаренко (Пonomаренко, 2020). Роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації розглядають Т. Ярошенко, О. Сербін, & О. Ярошенко, О. (Ярошенко, Сербін, & Ярошенко, 2022). Ці дослідники роблять вагомий внесок у розуміння того, як університетські бібліотеки можуть адаптуватися до нових викликів і потреб сучасних освітніх та наукових процесів, використовуючи інноваційні рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Університетська бібліотека має велике значення для здобувачів вищої освіти та академічного персоналу, оскільки вона виконує кілька важливих функцій:

- *Доступ до ресурсів.* Бібліотека надає доступ до книг, наукових журналів, електронних баз даних та інших інформаційних ресурсів, необхідних для навчання та досліджень. Це дозволяє студентам і викладачам отримувати найактуальнішу інформацію в їхній галузі;

- *Підтримка наукової діяльності.* Бібліотеки ЗВО сприяють розвитку наукових досліджень, надаючи доступ до спеціалізованих матеріалів та інструментів для цитування, що є важливим для підготовки наукових статей, дисертацій та інших дослідницьких робіт;

- *Навчання інформаційній грамотності.* Університетські бібліотеки пропонують курси та консультації, що допомагають здобувачам вищої освіти освоїти навички пошуку та оцінки наукової інформації. Це особливо важливо в умовах цифрового світу, де інформаційне перевантаження є проблемою;

- *Комфортні умови праці.* Тихе та сприятливе середовище для самостійної роботи дозволяє студентам зосередитися на навчанні, підготовці до іспитів або виконанні завдань;

- *Цифрові послуги та технології:* Сучасні університетські бібліотеки надають доступ до електронних книг, онлайн-ресурсів, а також пропонують сучасні технології, такі як 3D-принтери чи віртуальні лабораторії, що розширює можливості для навчання.

Як бачимо, університетська бібліотека є незамінним інструментом для розвитку знань, критичного мислення та академічної успішності студентів.

Проаналізовані функції бібліотек закладів вищої освіти підкреслюють нагальну потребу удосконалювати всі напрями бібліотечної діяльності.

Необхідність нових напрямів інформатизації університетських бібліотек зумовлена низкою факторів, пов'язаних із розвитком сучасних технологій, змінами в освітньому процесі та вимогами користувачів. Сучасна бібліотека повинна адаптуватися до нових реалій, щоб залишатися ефективним центром інформаційного забезпечення та підтримки наукових досліджень.

До основних причини необхідності впровадження нових напрямів інформатизації відносимо такі, як зростання обсягу інформації та її цифровізація; віддалений доступ та змішане навчання; зміна потреб користувачів. У цьому ключі зазначимо, що сучасні студенти та викладачі очікують від бібліотеки не лише класичних послуг, але й інтерактивні платформи, швидкий доступ до електронних книг, журналів, мультимедійних матеріалів, а також засоби для організації власних досліджень. Нові напрями інформатизації допомагають задовольнити ці потреби, пропонуючи персоналізовані сервіси та покращену взаємодію з бібліотечними ресурсами.

Мотивацією до удосконалення інформатизації є і конкуренція з іншими інформаційними джерелами, так, Інтернет сьогодні пропонує масу альтернатив для пошуку інформації: від Google Scholar до наукових онлайн-платформ. Бібліотеки ж повинні пропонувати унікальні переваги, зокрема через розвиток спеціалізованих репозиторіїв, полегшення доступу до рідкісних або складних для отримання джерел, а також підтримку у проведенні наукових досліджень і публікацій.

Чинниками подальшого розвитку є потреба в інформаційній грамотності користувачів; поява нових компетенцій; інтеграція університетських бібліотек з міжнародними базами даних, платформами відкритого доступу та науковими репозиторіями; розвиток технологій штучного інтелекту (AI) та великих даних (Big Data) дозволяє автоматизувати багато процесів, включаючи рекомендаційні системи, які можуть допомагати студентам знаходити потрібні ресурси.

З огляду на зазначене акцентуємо увагу на розвитку інформатизації університетських бібліотек. Адже нові напрями інформатизації університетських бібліотек спрямовані на підвищення ефективності доступу до інформації, поліпшення якості обслуговування користувачів і розширення можливостей для навчання та наукових досліджень.

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства першочергового значення набуває створення електронних каталогів і баз даних. Електронні каталоги дозволяють швидко та зручно шукати книги, статті, дисертації та інші ресурси бібліотеки через мережу Інтернет. Бази даних надають доступ до наукових статей, монографій та інших публікацій, часто через підписки на міжнародні наукові ресурси (наприклад, JSTOR, Springer, Scopus).

Перспективним і важливим напрямом є створення цифрові бібліотеки та депозитарію. Сьогодні університетські бібліотеки України активно створюють цифрові копії рідкісних книг, рукописів, наукових робіт та інших матеріалів. Цифрові репозиторії дають змогу зберігати та поширювати наукові дослідження університету, забезпечуючи вільний доступ до результатів

досліджень.

Не менш важливим у процесі удосконалення бібліотечної діяльності університету є автоматизація бібліотечних процесів. Автоматизовані системи управління бібліотекою (наприклад, Koha, Irbis) допомагають ефективно управляти фондами, контролювати видачу і повернення книг, відслідковувати запити користувачів і інтегрувати нові ресурси до бібліотеки. Це зменшує навантаження на персонал та підвищує оперативність обслуговування.

Модернізувати навчальний процес дозволяють мобільні додатки та онлайн-платформи, представлені бібліотеками університету. Мобільні додатки для бібліотек забезпечують користувачів зручним доступом до каталогу, можливістю резервування книг та отримання персональних сповіщень. Такі платформи, як LibGuides або Blackboard, також дозволяють організовувати доступ до навчальних матеріалів через єдину систему.

Хмарні технології також спрощують управління бібліотечними фондами та інтеграцію з іншими освітніми системами. Хмарні обчислення дозволяють зберігати великі обсяги даних у хмарі, що забезпечує надійний доступ до бібліотечних ресурсів із будь-якого місця та будь-якого пристрою.

Сьогодні університетські бібліотеки активно пропонують програми розвитку інформаційної грамотності, навчаючи студентів ефективно шукати, оцінювати і використовувати інформацію. Вони організовують тренінги та семінари, допомагають у роботі з науковими джерелами та підтримують студентів у дослідницькій діяльності.

Бібліотеки закладів вищої освіти використовують платформи наукової комунікації, наприклад, Access та ORCID, що полегшує доступ до наукових публікацій та сприяє обміну науковими даними між дослідниками.

Використання технологій віртуальних і доповнених реальностей (VR і AR) у бібліотеках дозволяє створювати інтерактивні освітні простори, де студенти можуть вивчати тривимірні моделі або взаємодіяти з цифровим контентом в інтерактивному середовищі.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що необхідність нових напрямів інформатизації університетських бібліотек обумовлена змінами в освітніх підходах, технологічним розвитком та зростанням вимог користувачів. Інформатизація сприяє адаптації бібліотек до сучасних умов, покращенню якості обслуговування, розширенню доступу до наукових ресурсів і підвищенню ефективності навчального процесу та наукової діяльності.

Джерела та література:

1. Горвий В. (2020). Бібліотечні орієнтири в глобальних інформаційних обмінах. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Вип. 58. С.11–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2020_58_3

2. Пономаренко Л. О. (2020). Інформаційні ресурси освітянських бібліотек у розвитку педагогіки, психології та освіти: найістотніші результати першого етапу НД. *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (22 груд. 2020 р.). Вінниця, ТОВ «ТВОРИ». С. 50–52.

3. Сафонова Т. А. (2021). Світові тенденції розвитку бібліотечно-інформаційного сервісу на прикладі Фінляндії. *XI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційнобібліотечна освіта: метаморфози навчального дизайну»* : зб. матеріалів. Київ : УБА. С. 109–113.

4. Університетська бібліотека: нова сфера інформаційної взаємодії: *монографія* / за ред В. О. Ільганаєвої, Т. О. Колесникової; Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна. Дніпропетровськ, 2016. 203 с.

5. Шуляк С. (2018). Електронні бібліотеки країн Скандинавії. *Образ.* Вип. 1. С. 74–81.

6. Ярошенко, Т., Сербін, О., & Ярошенко, О. (2022). Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 5 (2). С. 277–292. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132> .

УДК 025.71.9

Людмила ГЛЄБОВА

к.філол.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи*Центральноукраїнський національний технічний університет*

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

***Анотація.** У статті розглядається значення психологічної складової в підвищенні професійної компетентності державних службовців. Аналізуються ключові аспекти психологічної підготовки, такі як розвиток стресостійкості, емоційного інтелекту, самомотивації та здатності до управління конфліктами. Показано роль психологічної підтримки у професійному розвитку, особливо в умовах кризових ситуацій та змін. Запропоновані шляхи підвищення психологічної стійкості та адаптації державних службовців до сучасних викликів.*

***Ключові слова:** психологічна складова, державні службовці, професійна компетентність, стресостійкість, емоційний інтелект, управління конфліктами, психологічна підтримка, професійний розвиток.*

Професійна компетентність визначається як «здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку» (Закон України «Про державну службу», 2016). Професійна компетентність державних службовців є ключовим фактором успішного функціонування державних інституцій.

Подолання кризових психоемоційних станів є ключовим елементом для ефективної взаємодії влади і суспільства, особливо в умовах війни, економічної кризи чи природних катастроф. У наукових розвідках дослідники вивчали різні аспекти професійної діяльності держслужбовців. Так, проблемі внутрішньої втоми працівників державної служби присвячена публікація Л. Пашко (Пашко, 2005). О. Приходько вивчає психологічну культуру та її роль у формуванні колективу працівників державної служби (Приходько, 2007).

Коли населення переживає важкі психоемоційні стани, такі як страх, тривожність, розчарування або депресія, це безпосередньо впливає на здатність держави організувати ефективну взаємодію з громадянами та вирішувати національні проблеми. Питанням надання психологічної допомоги тим, хто її потребує, присвячена розвідка Павлюк М. та Шепельової М. (Павлюк & Шепельова, 2020). Дослідники Чабан О., Хаустова О. та Омелянович В. розглядають особливості психічних розладів під час війни (Чабан, Хаустова & Омелянович, 2023).

Відтак зауважимо, що для ефективного виконання своїх функцій

службовці повинні не лише володіти відповідними знаннями та навичками, але й мати високий рівень психологічної готовності до вирішення різноманітних завдань, з якими вони стикаються в умовах постійної зміни середовища.

Психологічна складова відіграє важливу роль у підвищенні компетентності державних службовців. Вона включає в себе розвиток таких якостей, як стресостійкість, емоційна стабільність, здатність до адаптації в умовах змін та швидкого прийняття рішень. Ці якості дозволяють службовцям краще орієнтуватися в складних ситуаціях, ефективно реагувати на стресові фактори та забезпечувати стабільну роботу державних органів.

Одним із ключових аспектів психологічної складової є розвиток емоційного інтелекту. Він дозволяє службовцям краще розуміти власні емоції, емоції інших людей та управляти ними в професійному контексті. Це особливо важливо для керівників, які повинні підтримувати позитивний моральний клімат у колективі та забезпечувати ефективну комунікацію з підлеглими та колегами.

Сучасні державні службовці працюють у динамічних умовах, де зміни та кризи є частиною їхньої професійної реальності. Психологічна стійкість – це здатність адаптуватися до змін, ефективно працювати в умовах невизначеності та приймати рішення в екстремальних ситуаціях. Для розвитку цієї якості проводяться спеціальні тренінги, які спрямовані на формування резильєнтності (стійкості) у працівників державних органів.

У Кіровоградській області питаннями підвищення кваліфікації працівників державної служби опікується Регіональний центр підвищення кваліфікації. У рубриці на офіційному веб-сайті Центру знаходимо перелік програм підвищення кваліфікації (спеціальні короткострокові, спеціальні професійні (сертифікатні) програми; загальні професійні (сертифікатні) програми; загальні короткострокові програми) (Офіційний веб-сайт Регіонального центру..., 2023). Серед вісімдесяти шести програм знаходимо такі, що безпосередньо стосуються психологічної складової підвищення кваліфікації держслужбовців. Насамперед, такою є спеціальна професійна (сертифікатна) програма підвищення кваліфікації «Професійна компетентність державних службовців: психологічна складова». Мета програми – «підвищення спроможності державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування у виконанні професійних завдань та функцій шляхом розвитку персональної ефективності» (Офіційний веб-сайт Регіонального центру..., 2023). Інші програми – «Інноваційні форми і методи та психологічні особливості навчання дорослих» та «Здійснення соціальної роботи з сім'ями та особами, які опинилися в складних життєвих обставинах» так само зорієнтовані на вдосконалення психологічної складової діяльності державного службовця. Перша з них зорієнтована на забезпечення підвищення професіоналізму безпосередньо фахівців Центру, програма спрямована на «набуття нових професійних знань, умінь і навичок для розвитку професійних компетентностей викладачів, тренерів і працівників Центру»; мета другої – «підвищити рівень теоретичних та практичних знань щодо здійснення

соціальної роботи з сім'ями та особами, які опинилися в складних життєвих обставинах, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування» (Офіційний веб-сайт Регіонального центру..., 2023). Зауважимо, що навіть якщо програма не має на меті власне формування психологічної складової професіоналізму фахівця державної служби, до очікуваних результатів навчання належить аспекти, пов'язані з проблемами психології. Наприклад, програма «Компетентності державного службовця та спеціальні вимоги до посади. Комунікація та взаємодія» серед інших результатів навчання передбачає такі : «знання психологічних аспектів роботи з цільовою аудиторією; особливостей роботи в кризових ситуаціях» (Офіційний веб-сайт Регіонального центру..., 2023). Програма «Компетентності державного службовця. Управління організацією роботи та персоналом» одним із результатів навчання має «подолання стресу у професійній діяльності». Програмою «Компетентності державного службовця. Лідерство» передбачено формування вміння «створювати позитивний соціально психологічний клімат в трудовому колективі» тощо.

Психологічна підтримка в контексті підвищення кваліфікації включає тренінги з розвитку емоційного інтелекту, роботу з професійними психологами та коучами, які допомагають службовцям усвідомлювати свої психологічні бар'єри та подолати їх.

Однією з ключових психологічних характеристик, необхідних для ефективної роботи на державній службі, є здатність до самоорганізації. Самодисципліна, тайм-менеджмент і вміння розставляти пріоритети допомагають службовцям справлятися з великим обсягом роботи та відповідальності. Навички самомотивації дозволяють підтримувати високий рівень продуктивності та не знижувати якість виконання обов'язків навіть в умовах стресу.

В умовах державної служби часто виникають конфліктні ситуації та стресові моменти. Важливою психологічною складовою професійної компетентності є здатність керувати власним стресом та конфліктами в колективі. Для цього необхідно розвивати навички медіації, емоційної регуляції та конструктивної критики. Тренінги з управління стресом та конфліктами повинні стати невід'ємною частиною підвищення кваліфікації службовців. З метою «набуття державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування компетентності у сфері попередження і вирішення конфліктів на основі вироблення конструктивних стратегій взаємодії» Регіональним центром підвищення кваліфікації Кіровоградської області пропонується навчання за програмою «Управління конфліктами: як діяти конструктивно» (Офіційний веб-сайт Регіонального центру..., 2023).

Ми певні, що з часом, особливо після завершення активної фази бойових дій, кількість програм підвищення кваліфікації, зорієнтованих на психологічну складову підготовки держслужбовців, суттєво збільшиться. Психологічна складова підвищення компетентності також включає мотивацію до постійного саморозвитку та навчання. Державні службовці повинні бути готові до постійного вдосконалення своїх знань та навичок. Це вимагає не

лише зовнішніх стимулів, але й внутрішньої мотивації до професійного зростання.

Отже, психологічна складова є невід'ємною частиною процесу підвищення професійної компетентності державних службовців. Інтеграція психологічної підтримки та розвитку в системі підвищення кваліфікації забезпечує формування більш стійких, відповідальних і професійно готових кадрів, що здатні ефективно виконувати свої обов'язки в умовах сучасних викликів.

Джерела та література:

1. Закон України «Про державну службу». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Антохов А.А., Клевчик Л.Л., Лусте О.О. (2022). Управління змінами: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. імені Юрія Федьковича. 208с.
3. Офіційний веб-сайт Регіонального центру підвищення кваліфікації Кіровоградської області. URL: <https://center.kr-admin.gov.ua/index.php?q=egk/main.html>
4. Павлюк М.М., Шепельова М.В. (2020). Сучасні психологічні технології надання психологічної допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 124 с.
5. Пашко Л. (2005). Внутрішня втома державних службовців. *Держ. упр. в Україні: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. К. : Вид-во НАДУ. С. 122 – 128.
6. Приходько О. Л. (2007). Вплив психологічної культури на формування професійного колективу державних службовців. *Держ. та муніцип. упр. в умовах політико-адм. реформи* : матеріали наук.-практ. конф., 17-18 трав. 2007 р. Луцьк : Волин. обл. друк. С. 105 – 107.
7. Пірен М. (2006). Проблеми духовності в системі управлінської культури політико-владної еліти в сучасній Україні. *Вісн. НАДУ*. 4. С. 157 – 167.
8. Управління конфліктами у процесах публічної політики: взаємодія держави та громадянського суспільства: наук. розробка / авт. кол.: С.О. Телешун, І.В. Рейтерович, С.В. Ситник та ін. Київ: НАДУ, 2012. 52 с.
9. Чабан О.С., Хаустова О.О., Омелянович В.Ю. (2023). Психічні розлади воєнного часу. Київ : Видавничий дім Медкнига. 232 с.

УДК 002.1

Анна ДУБРОВСЬКА,
студентка групи ІС 22,
наук. кер. – к.філол.н., доц. Людмила ГЛЄБОВА,
Центральноукраїнський національний технічний університет

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: КОНСТРУЮВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО СВІТУ ЧИ ВТЕЧА ВІД РЕАЛЬНОСТІ

Анотація У статті розглянуто особливості життя людей в сучасному цифровому світі. Окрему увагу приділено можливостям доповненої віртуальної реальності.

Ключові слова: цифровий світ, цифровий простір, мистецтво, YouTube, віртуальна реальність.

Образотворче мистецтво – своєрідний спосіб вираження думок та емоцій за допомогою кольорів, форм, композицій та образів. Застосовується в багатьох сферах життєдіяльності людини, має місце не лише в музеях чи галереях. Естетичне рекламне оформлення приваблюватиме більше клієнтів і, відповідно, принositиме компанії більшу фінансову забезпеченість, будь то кав'ярня або корпорація. Частіше в повсякденні ми звертаємо увагу на білдборди, рекламні брошури, каталоги та листівки. Як розвиток образотворчого мистецтва впливає на життя людей в сучасному цифровому світі?

Багатогранність цього виду мистецтва дивує сучасний світ новинками. Відбуваються змодельовані у 3D покази одягу, творення світу через редактори, концерти, відтворення сцен минулого і можливого майбутнього за допомогою VR-технологій і не тільки. У людей з'явилося більше можливостей та ширше усвідомлення певних речей.

Для дітей та підлітків значну роль відіграють мультиплікаційні фільми, серіали, серії ігор та збірки коміксів. Вони дають як емоційне розвантаження, так і повчальний контекст. Особливо популярними стали збірки казок, що мають яскраві рухливі ілюстрації. Дитина має слуховий, візуальний та фізичний контакти, що і сприяє її активному розвитку та вихованню. Для саморозвитку в Інтернеті у вільному доступі є різні види програм, подкастів та форумів. Їх дедалі більше озвучують та анімують, просте «Питання-Відповідь» тепер приймає вигляд ледь не повноцінного мультфільму (Моя анімована історія, 2024)!

Кому не подобається музика? Навіть серед дорослих є багато запальних зірок. «Just Dance!» – програма, яка має об'ємний список пісень, під які вже поставлено хореографію. Людині лишень треба ввімкнути цю програму, танцювати під музику, дивлячись на монітор, і повторювати рухи. Зараз зустрічається значно більше поєднань різних видів мистецтва, ніж декілька

років назад. На просторах YouTube можна відвідати пару концертів вокалоїдів – цифрові змодельовані моделі, програма на кшталт голосового синтезатора. Також в тренді кліпи музичних банд, що мають індивідуальний супровід до музики у вигляді артів та арт-анімацій. Тепер музичні кліпи мають власні сюжетні заставки, що й надає більшої популярності та активної поширеності. Серед українських виконавців у гурту «Жадан і Собаки» є, як мінімум, два таких кліпи (Жадан і Собаки та Вертеп – Діти..., 2024; Жадан і Собаки feat. Selo I Ludy – Sokoly..., 2024).

Доповнена віртуальна реальність надає можливість людині випробувати нерви на міцність. Шолом VR як раз і слугує інструментом цієї реальності. Поринаючи у віртуальний світ, можна опинитися в будь-якому місці: американські атракціони, кімнати жаху, віртуальна майстерня, в якій можна малювати навіть в повітрі, світ улюблених персонажів кіно і т.п. Перебуваючи в цих світах, не варто забувати про реальний світ. Штучний світ може лишень наблизити до розуміння певних речей, надати можливість спробувати ризикнути в якійсь справі. Проте це не замінить світ, в якому ти живеш. Тож VR як альтернатива ескапізму цілком має право на існування, але не варто зловживати цим.

Джерела та література:

1. Жадан і Собаки та Вертеп – Діти (Офіційне відео). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ha1FX-fPqGk> (дата звернення: 10.05.2024).
2. Жадан і Собаки feat. Selo I Ludy – Sokoly (Kharkiv cover version) Офіційне відео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QfPimxwWUIk> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Моя анімована історія. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCeeJZoYPrGdyYqI11RoEN9A> (дата звернення: 10.05.2024).

УДК 361,7/364,69

Наталя СОЦЬКА,
студентка групи ІС–23М,
наук. кер. – к.пед.н., доц. Вікторія БАРАБАШ,
Центральноукраїнський національний технічний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «SAVE THE CHILDREN»

***Анотація** У статті проаналізовано основні напрями діяльності міжнародної гуманітарної організації «Save the Children». Окрему увагу приділено питанням захисту дітей у кризових умовах.*

***Ключові слова:** гуманітарна організація, гуманітарна допомога, комунікація, кризові ситуації, захист дітей.*

Постановка проблеми. Проблематика зворотного зв'язку стає особливо важливою в контексті діяльності міжнародної гуманітарної організації «Save the Children», яка реалізує програми, орієнтовані на захист прав дітей та підтримку вразливих груп населення. Враховуючи складні соціокультурні умови, кризовий стан інфраструктури в багатьох регіонах України та різноманітність інформаційних потреб населення, ефективна організація механізмів зворотного зв'язку є критично необхідною для підвищення результативності гуманітарної діяльності.

Актуальність теми заключається в тому, що в умовах тривалих гуманітарних криз, викликаних війною в Україні, впровадження механізмів зворотного зв'язку стає одним із ключових завдань гуманітарних організацій, спрямованих на забезпечення ефективної взаємодії з постраждалими громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури, зокрема підходів Юргена Габермаса до теорії комунікативної дії та системної теорії Нікласа Лумана, показав, що раціональний діалог і адаптивні структури є фундаментальними для підтримання довіри та операційної стабільності в гуманітарних системах. Серед сучасних дослідників комунікації між органами публічної влади та громадянами варто назвати С. Лізаковську (Лізаковська, 2020), К. Майстренка, М. Грищенко та ін. Про завдання і цілі моніторингу громадської думки у сфері зв'язків з громадськістю органів державної влади та напрямки інформаційно-комунікативних стратегій неприбуткових установ писала С. Орлик (Орлик, 2021; Орлик, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна гуманітарна організація «Save the Children» є однією з найбільш відомих і впливових неурядових організацій, яка вже понад століття захищає права дітей у всьому світі. Заснована в 1919 році, вона зосереджує свої зусилля на забезпеченні базових потреб дітей, наданні їм доступу до освіти, охороні здоров'я та захисту від насильства. Діяльність організації охоплює понад 100 країн і включає різноманітні ініціативи, спрямовані на подолання гуманітарних криз,

викликаних війнами, природними катастрофами та соціально-екологічними проблемами.

У сучасному світі де глобальні виклики стоять дедалі гострішими, робота «Save the Children» набуває особливого значення. Організація не тільки надає екстрену допомогу, але й активно задіяна довгостроковими програмами, спрямованими на створення умов для стійкого розвитку суспільства, в яких діти можуть жити в безпеці, отримувати освіту і реалізувати свій потенціал. Аналіз основних напрямів діяльності «Save the Children» дозволяє глибше зрозуміти, як гуманітарна допомога може змінити життя найбільш вразливих верств населення та сприяти розбудові більше.

Основна місія організації полягає у захисті дітей, сприянні забезпеченню їхніх прав та наданні гуманітарної допомоги в умовах кризових ситуацій. За час свого існування організація впровадила значні зміни у політиці захисту дітей майже у кожній країні, де здійснювала свою діяльність. Однією з ключових цінностей Save the Children є підзвітність перед постраждалими громадами, що забезпечує прозорість у наданні допомоги та дозволяє ефективно адаптувати стратегії до потреб місцевих громад.

В Україні діяльність Save the Children розпочалася ще у 2014 році з надання гуманітарної допомоги жителям Донецької та Луганської областей, що постраждали внаслідок збройного конфлікту. З початком повномасштабної війни у 2022 році організація суттєво розширила свою присутність, включивши в свої програми такі напрями, як забезпечення харчових продуктів, води, наборів гігієни, психологічної підтримки, медичної допомоги, фінансової субсидії, а також організація навчального процесу для дітей. Як зазначено у внутрішніх звітах, особливий акцент робиться на підтримку дітей, які опинилися в умовах надзвичайної вразливості через втрату домівки чи доступу до освіти.

Save the Children застосовує інтегрований підхід до вирішення гуманітарних проблем. Організація активно співпрацює з місцевими партнерами, що дозволяє ефективніше розподіляти ресурси, забезпечувати доступ до віддалених районів і враховувати культурні особливості. Основна увага приділяється створенню дружніх до дітей просторів, які є не лише місцями для отримання базової допомоги, але й платформами для освітніх та психологічних ініціатив. Це підтверджується даними з оцінки ефективності комунікаційних стратегій Save the Children, яка підкреслює важливість регулярного зворотного зв'язку з громадами для коригування програм.

У роботі з постраждалими громадами Save the Children керується принципами Конвенції ООН про права дитини, яка гарантує дітям право на інформацію, освіту та захист. Згідно з результатами опитувань та фокус-груп, проведених організацією у 2023 році, одним із найефективніших інструментів комунікації стали мобільні платформи, такі як Viber і Telegram, що дозволяють оперативно інформувати громади про доступну допомогу та надавати рекомендації (Управління ООН з координації гуманітарних питань..., 2023).

Одним із ключових напрямів діяльності є освітні програми, зокрема дистанційні платформи та мобільні школи, які дозволяють забезпечити

безперервність навчання навіть у надзвичайних умовах. Це особливо важливо для дітей, які вимушено залишили свої домівки.

Важливим елементом є впровадження інформаційно-просвітницьких кампаній, які підвищують обізнаність громад про права дітей та доступні їм послуги. Save the Children активно працює над забезпеченням доступу до медичних послуг, харчування та гуманітарної допомоги. У звітах організації підкреслюється важливість міжвідомчої координації та залучення місцевих партнерів для надання оперативної підтримки дітям і їхнім родинам. Значною мірою це сприяє мінімізації ризиків, таких як дитяча праця, експлуатація чи насильство.

Психологічна підтримка також є ключовим аспектом роботи Save the Children. Діти, які переживають травматичні події, отримують допомогу від кваліфікованих психологів, які проходять навчання за міжнародними стандартами. Ці послуги сприяють зниженню рівня тривожності, відновленню психологічного балансу та інтеграції дітей у соціум. Діяльність Save the Children у сфері захисту дітей у кризових умовах базується на інтеграції міжнародного досвіду, гнучкості у реагуванні на локальні виклики та орієнтації на довгостроковий розвиток дітей. Організація демонструє ефективність у створенні стійких механізмів підтримки дітей, які дозволяють забезпечити їхній захист та розвиток навіть у найскладніших умовах.

Ще одним важливим підходом Save the Children є організація навчальних сесій і тренінгів для громади. Ці заходи спрямовані на підвищення обізнаності про права дітей, доступні ресурси та методи самопомоги в кризових ситуаціях.

Водночас організація стикається з викликами, такими як обмеження доступу до інтернету у прифронтових зонах та перевантаження інформаційних каналів (REACH, 2023), що потребує додаткових ресурсів для їхнього вирішення.

Висновки. Save the Children є яскравим прикладом міжнародної гуманітарної організації, яка ефективно інтегрує глобальний досвід та локальні особливості у своїх програмах. Її діяльність в Україні демонструє значний потенціал для впровадження інноваційних підходів до гуманітарної допомоги, забезпечення підзвітності та побудови довіри з боку місцевих громад. Завдяки комплексному підходу, що охоплює надання екстреної допомоги, доступ до освіти, охорону здоров'я та захист прав дітей, організація демонструє вагомі результати навіть у найскладніших умовах.

Діяльність «Save the Children» виступає за глобальну солідарність у вирішенні гуманітарних проблем та захисту вразливих груп населення. Їхні програми та ініціативи доводять, що об'єднані зусилля міжнародного співтовариства можуть змінити долю тисяч дітей, створюючи можливості для їхнього розвитку та безпечного майбутнього.

Таким чином, «Save the Children» не лише виконує роль гуманітарної організації, а є прикладом для інших ініціатив, спрямованих на боротьбу з глобальними викликами.

Джерела та література:

1. ГС «Українська мережа за права дитини». URL: <https://childrights.org.ua/members/save-the-children/> (дата звернення: 19.12.2024).
2. Лізаковська, С. В. (2020). Зворотній зв'язок між органами публічної влади та громадянським суспільством: до аналізу питання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1736>. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.8.57
3. REACH (2023) Україна: інформаційний бюлетень моніторингу гуманітарної ситуації: фокус на пошкодженнях інфраструктури та перебої в роботі комунальних послуг, січень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku> (дата звернення: 19.12.2024).
4. Управління ООН з координації гуманітарних питань, Гуманітарне реагування в Україні на 2023 рік, оновлено 26 травня 2023 року URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/>
5. Орлик, С. (2021). Завдання і цілі моніторингу громадської думки у сфері зв'язків з громадськістю органів державної влади. *Катедра Universum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної та архівної справи*. №2. С.22-24. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/bf4eb740-17b1-4879-969e-3e3fea6a43a8/content>
6. Орлик, С. (2023). Основи інформаційно-комунікативних стратегій неприбуткових установ. *Катедра Universum* : електрон. зб. наук.-попул. пр. з історії, археології, інформ. та архівної справи. Вип. 6. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/776281e5-e38c-4177-8ff6-48158bce7af5/content>

ФІЛОСОФІЯ, ПЕДАГОГІКА, ФІЛОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'243:378.147

Марина ЛПАТОВА,
викладач кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. *Розглянуто питання застосування нових інформаційних технологій в навчальному процесі – віртуальних екскурсій, які спрямовані на ознайомлення іноземних здобувачів вищої освіти з історико-культурною спадщиною України та активізацію їхньої пізнавальної діяльності. Проаналізовано останні дослідження і публікації з даної тематики, в яких було сформульовано зміст поняття «віртуальна екскурсія», основні підходи до класифікації віртуальних екскурсій. Доведено, що використання віртуальних екскурсій під час навчання мови іноземних студентів – це об'єктивна вимога сучасної методики викладання української мови як іноземної.*

Ключові слова: *українська мова як іноземна, соціокультурна компетенція студентів, інтерактивні технології навчання, аудіовізуальний метод навчання, віртуальні екскурсії.*

Сучасні тенденції методики викладання української мови як іноземної передбачають навчання мови з позицій соціокультурної орієнтації студентів, формування в них країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції. В умовах дистанційного навчання активно впроваджуються інноваційні технології. У зв'язку з впровадженням інформаційних комп'ютерних технологій у навчальний процес змінилися освітні цілі. Акцент змістився з «засвоєння знань» на формування «компетентностей», відбувається переорієнтація на особистісний підхід. Тобто головним завданням навчання стає не тільки передача певного обсягу знань, а формування вмінь отримувати і обробляти інформацію, формування навичок мислення високого рівня: аналізувати, синтезувати, оцінювати (Коваленко, 2019). Все це вимагає впровадження в навчальний процес інноваційних педагогічних технологій. Одним із важливих засобів застосування нових інформаційних технологій в цьому процесі є віртуальні екскурсії, які спрямовані на ознайомлення іноземних здобувачів вищої освіти з історико – культурною спадщиною України та активізацію їхньої пізнавальної діяльності.

У мережі Інтернет існує велика кількість готових екскурсій, за допомогою яких з освітньою метою можна використовувати віртуальні подорожі містами України, відвідувати експозиції у різноманітних музеях, а також підприємства, чия виробнича технологія може ілюструвати теоретичні знання. Перевага віртуальних екскурсій у доступності, можливості повторного перегляду, наочності, наявності інтерактивних завдань, зручності інтеграції в освітній процес під час дистанційного навчання (Белікова, Бессонова, Греул, 2021). Віртуальні екскурсії можна застосовувати на різних заняттях як фрагментарно, так і як серію занять із певної тематики. Наприклад, студентам цікаво було б відвідати музей Тараса Шевченка після розповіді викладача про життя і творчість великого поета.

У методичній літературі наводяться різні класифікації екскурсій. За змістом можна виділити такі види віртуальних екскурсій:

- 1) оглядові, в яких зібрані елементи декількох екскурсій, об'єднаних спільною темою;
- 2) тематичні – екскурсії, що розкривають певні теми;
- 3) біографічні екскурсії, які пов'язані з життям і біографією видатних людей.

Тематика віртуальних екскурсій повинна мати тісний зв'язок із навчальною програмою дисципліни «Українська мова як іноземна». Викладачі секції мовної підготовки технічного університету пропонують студентам-іноземцям наступні екскурсії: «Подорож Україною»; «Великі міста України»; «Київ – столиця України»; «Місто Кропивницький – колыска українського професійного театру»; «Музеї Кропивницького»; «Тарас Шевченко – геній українського народу» та інші. Для ефективного проведення віртуальної екскурсії необхідна її ретельна підготовка: чітке розуміння викладачем і студентами цілей і завдань екскурсійного заходу, планування кожного з його етапів, обговорення і опрацювання необхідного матеріалу та інформації зі студентами.

Серед основних функцій навчальної екскурсії для іноземних здобувачів вищої освіти можемо виокремити такі:

- реалізація принципу наочності навчання, завдяки чому студенти безпосередньо знайомляться з досліджуваними предметами і явищами;
- підвищення наукового рівня навчання і зміцнення його зв'язку з реальними життєвими ситуаціями і живою мовою.

Завданнями навчальної екскурсії є:

- розвиток у студентів інтересу до вивчення української мови;
- розвиток комунікативної та лінгвокомунікативної компетентності;
- розвиток пошукових, творчих, організаційних навичок.

Організація навчальної екскурсії для іноземних студентів включає такі етапи роботи: підготовчий, основний та контрольний. На підготовчому етапі проводиться введення нової лексики, робота з текстом, виконання лексико-граматичних завдань. На основному етапі відбувається віртуальна екскурсія, а на завершальному етапі – закріплення знань, рефлексія. Відповідно до

кожного етапу роботи необхідно розробити завдання, спрямовані на формування певних навичок і вмінь у іноземних студентів з метою їх успішного включення в процес навчальної екскурсії. У весняному семестрі з іноземними слухачами підготовчого відділення дистанційно було проведено віртуальну оглядову екскурсію «Місто Кропивницький». На підготовчому етапі було організовано роботу студентів із текстом про місто Кропивницький. Передтекстові завдання передбачали введення мовленнєвих конструкцій, ознайомлення студентів із новим лексико-граматичним матеріалом. Презентація нового лексичного матеріалу відбувалася з використанням наочності через демонстрування фотографій, малюнків тощо. Даний вид роботи готував учнів до сприйняття нової інформації, актуалізував наявні знання. Перед читанням тексту викладачем було надано країнознавчий та лінгвістичний коментар до одиниць тексту, що відображають історико-культурні реалії. Студенти дізналися про перший в Україні український професійний театр, про відомого театрального режисера й актора Марка Кропивницького та найбільший майдан міста – майдан Героїв. Головне призначення передтекстових завдань – зняття лексичних, граматичних, лінгвокраїнознавчих складнощів тексту. Після читання тексту про місто Кропивницький, студенти виконували післятекстові завдання: відповідали на запитання, склали план тексту, виконували вправи на засвоєння певних граматичних конструкцій. Робота викладача на цьому етапі готує студентів до кращого сприйняття віртуальної екскурсії.

На основному етапі проводилася оглядова віртуальна екскурсія «Кропивницький – місто у центрі України». Треба зазначити повільний темп лінгвокультурних коментаріїв, щоб слухачі мали змогу ідентифікувати інформацію з раніше прочитаного тексту. Завершальний етап роботи – це закріплення знань та рефлексія. Студентам було запропоновано наступні завдання: відповісти на запитання, узагальнити нову інформацію, поділитися враженнями, виконати творче завдання – скласти сінквейн. Під час узагальнення матеріалу доцільно використовувати метод Сінквейна, що дозволяє відпрацьовувати навички аналізу тексту та висловлювати своє ставлення до теми, забезпечує мовленнєвий розвиток студентів, перевіряє їхній рівень сприйняття матеріалу. Студенти - іноземці склали сінквейни за зразком:

1. Кропивницький.
2. Гарний, спокійний.
3. Працює, навчається. Вражає.
4. Мені подобається це місто.
5. Місто у центрі України.

Науковці вважають метод Сінквейна одним з ефективних інноваційних прийомів у розвитку критичного мислення особистості на заняттях з іноземної мови, дієвим засобом активізації пізнавальної та творчої діяльності студентів.

Застосування віртуальних екскурсій у навчальному процесі з української мови як іноземної допомагає студентам-іноземцям краще засвоювати лінгвокраїнознавчі та культурологічні реалії країни, вдосконалювати навички

говоріння, читання і аудіювання, збагачувати лексичний запас, виховувати шанобливе ставлення до традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей українського народу (Ліпатова, Щербина, 2024).

Отже, віртуальні екскурсії на заняттях з української мови як іноземної сприяють не лише підвищенню інтересу до дисципліни, а й до історико-культурної спадщини України; є інноваційною формою навчального процесу.

Джерела та література:

1. Белікова О.В., Бессонова Н.М., Греул О.О. (2021). Віртуальні екскурсії як спосіб активації пізнавальної діяльності освітніх мігрантів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі*: зб. наук. пр. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. Вип. 38. С. 41–57.
2. Коваленко О. В. (2019). Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 9. С. 94–97.
3. Ліпатова М.В., Щербина С.В. (2024). Віртуальна екскурсія як інноваційна форма навчання української мови як іноземної на довузівському етапі. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки* : зб. наук. пр. - Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 214. С. 237–240.
4. Малієнко Ю., Ремех Т. (2021). Віртуальні екскурсії в контексті онлайн-навчання. *Музейна педагогіка в умовах пандемії COVID-19*. Київ. С. 258–262.
5. Подліняєва О.О. (2016). Особливості використання сучасних медіа в освіті: віртуальна екскурсія. *Фізико-математична освіта*: науковий журнал. Вип. 4(10). С. 100–104.
6. Чередніченко Г. А. (2011). Мультимедійні технології у процесі викладання дисципліни «іноземна мова» у вищих технічних навчальних закладах / Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. 4. С. 134–138.

УДК 1:37 (477)

Зоя СТЕЖКО,

к.філос.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,

Центральноукраїнський національний технічний університет

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

Анотація. У статті уточнено зміст соціального прогресу, обґрунтовано його уперечливий характер та зроблено висновок про те, що лише в загальному балансі здобутків та втрат можна говорити про певне сходження людства.

Ключові слова: соціальний прогрес, регрес, суперечливість, філософія, розвиток людства.

Сьогодні є потреба в уточненні змісту соціального прогресу. У цілому можна говорити про «наперед задану» спрямованість розвитку соціальної системи як прояву її самоорганізації – самозбереження та самовдосконалення, які реалізуються аж до кінцевого моменту існування системи. Постійно має місце процес розгортання її можливостей, вияв внутрішнього потенціалу.

Але тут проглядається суперечність. Прогресивний розвиток соціальної системи та розвиток індивіда (який і має бути метою прогресу) не узгоджуються між собою. У суспільстві передусім розвивається, прогресує не індивід як такий (з його особистими інтересами, неповторною духовністю тощо), а відчужені від нього усупільнені сили – виробнича здатність, духовність, комунікаційність тощо. Вони розвиваються через суспільні сфери: економіку, політику, ідеологію, причому дуже нерівномірно та неоднозначно. Ця суперечність між індивідом та соціальною системою є постійною і приводить до того, що удосконалена та розвинута соціальна система часто не є комфортною для існування індивіда, нівелюючи його особливості, примушуючи у неї інтегруватись. Більше того, прогресивний поступ соціальної системи не супроводжується створенням оптимальних умов для розвитку особистості – тим більше, що він постійно вміщує в собі досить значні елементи регресу.

Розв'язання проблеми спрямованості розвитку суспільства є неможливим без з'ясування потенцій людської духовності. Тому далі розглянемо саме цей аспект проблеми. Якщо пов'язувати прогрес суспільства з вдосконаленням духовності, то передусім слід переконатися в її наявності. Це є досить складним питанням, позаяк щодо прогресу таких суспільних духовних форм як мораль, мистецтво, філософія тощо існує більше сумнівів, ніж переконаності у їх «просуванні вперед». За приклад можна взяти мистецтво, у якого «є шлях, але немає поступального руху» (В. Гюго). І все ж таки воно прогресує, стає довершенишим насамперед внаслідок включення кожного нового твору в усе багатший потік людської духовності. Аналогічний

підхід слід застосувати і щодо філософії. Її школи та напрямки є виявом різноманітних духовних пошуків людства, які все-таки дають змогу в діалозі доповнювати одна одну, розширюючи тим самим горизонти людського бачення й розуміння дійсності. Зигзагоподібно розвивається і мораль, котра то сягає вершин людської величі, то падає в безодню людської ницості. Проте і їй властиве певне прогресування, яке вбачають у зростанні людяності, гуманізації. Людина дедалі більшою мірою може діяти так, як вважає за потрібне, не порушуючи при цьому морального права інших людей діяти самочинно. Достатньо складним здається питання про те, чи прогресує релігія, але і його можна вирішити позитивно. Зараз особливо видно, що на тлі вкрай раціоналізованого життя релігія діє як певний духовний комплекс, у якому спресовані моральні, естетичні, світоглядні, ціннісні компоненти, що викликає особливий стан душі, звеличує її. І навряд чи є сенс відмовлятися від зростання її впливу в суспільному житті. Таким чином, усі духовні надбання людства, сконцентровані у формах суспільної свідомості, зазнають прогресивних змін, але цей прогрес також є не однолінійним, він є суперечливим.

А чи здатна прогресувати сама людина (навіть при створенні оптимальних умов), чи стає вона розумнішою, достойнішою, добрішою до інших? Віра в такого роду сходження самої людини була лейтмотивом всіх уявлень про прогрес. Вона екстраполювалась на майбутнє як впевненість, що там, потім, колись людина стане досконалою, і супроводжуватиметься це настанням досконалого суспільства. Найяскравіше ця теорія відображена у комуністичній доктрині. Але в дійсності все набагато складніше. «Суперечливість дійсності відображається в амбівалентності людської свідомості. Вона наповнена взаємовиключними ідеями та цінностями, які під потужним впливом особистого інтересу (а не аргументів!) призводять до жорсткого захисту одними власної позиції, а іншими – протилежної» (в оригіналі – «The contradiction nature of reality is reflected by the ambivalence of human consciousness. It is filled with mutually exclusive ideas and values, which, under the powerful influence of personal interest (not arguments!) lead to fierce defense of an own position by one person, and by another one – an opposite position») (Andrii Kyrychenko, Zoya Stezhko, 2024 : 83). Тобто проблема – у суперечливій природі самої людини. Її життя запрограмоване таким чином, що саме у її внутрішньому світі реалізуються протилежні начала: добро і зло, розум і дурість, доброчесність і підлість, здатність до величі і ницість. Ми завжди маємо справу з нерівномірністю в розподілі духовності серед людей, з контрастами невігластва, безкультур'я, підлоти на тлі зразків високої моральності, освіченості, інших чеснот. Ця суперечливість має продовження і в людських вчинках. Причому протилежні начала в процесі їх реального втілення та використання довільно та несподівано можуть міняти свій ціннісний компонент – від позитивного до негативного і навпаки. Тому фактично лінія протидії прогресивних та регресивних устремлінь має місце не в суспільстві, а в людині.

Суспільство є віддзеркаленням того протиборства, яке відбувається в людській душі і на суспільній арені набуває форм протидії людей різних типів

духовності, інтересів, ціннісних орієнтацій, життєвих цілей і т.п. В суспільстві ця людська здатність проявляється як боротьба добра і зла, світла та темряви, благородних поривів та нікчемних устремлінь. Вона не може бути вичерпаною і закінчиться перемогою прогресивних сил над регресивними. Протиборство протилежно спрямованих сил у суспільстві не може бути здолане, воно постійне, тож сподіватись на настання Світлого майбутнього для усіх не доводиться. Але культивувати високі досягнення людської духовності, які за всіх часів мали місце в суспільстві, – необхідно, бо вони є такими вершинами прогресу, які знаходяться не попереду, а «завжди». Таким чином, можна констатувати, що прогрес характеризується оберненістю своїх результатів, тобто має суперечливий характер, своїм зворотним боком він завжди має регрес. І якщо людство чогось набуває, то з такою неминучістю воно і втрачає. Тому лише в загальному балансі здобутків та втрат можна говорити про певне сходження людства.

Джерела та література:

1. Andrii Kyrychenko, Zoya Stezhko. (2024). The principle of contradiction in scientific and pedagogical research on AI (methodological aspect). *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 53. С. 7 –85. URL: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.9>.

«Катедра Unīversum: електронний збірник науково-популярних праць з історії, археології, інформаційної, архівної та музейної справи»

Випуск 7

Редакція не несе відповідальності за погляди, судження, результати та висновки, зроблені авторами статей і надруковані в збірнику. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Статті приймаються до друку лише після їх обговорення на засіданні редколегії видання.

У разі передруку посилання на збірник обов'язкове.

**Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної
справи ЦНТУ запрошує на навчання за
ОСВІТНІМИ ПРОГРАМАМИ:**

029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
(галузь знань 02 «Культура і мистецтво»)

«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

(рівні освіти - бакалавр, магістр)

032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)

«Історія та археологія»

(рівні освіти - бакалавр, магістр, PhD)

